

1

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

İstanbul'un İ Tarihi

F A T İ H

Mustafa Koç

Revnakoğlu'nun İstanbul'u
İstanbul'un İç Tarihi, Fatih
Cilt 1

Fatih Belediyesi Kültür Yayınları no: 14

Yayıncı sertifika no: 49172

ISBN 978-605-70414-2-5 (1.Cilt)

ISBN 978-605-70414-1-8 (Takım)

1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2021

Hazırlayan

Prof. Dr. Mustafa Koç
İstinye Üniversitesi

Yayın Koordinasyon

Abdullah Kargılı

Editörler

Ubeydullah Kısacık
Müslüm Yılmaz

Kitap Tasarım

Abdüsselam Ferşatoğlu

Grafik Uygulama

Onur Melih / *Fotografika Güzel Sanatlar*

Abdi Paşa sokağı 14^A Kısıklı Üsküdar İstanbul

fotografika.com.tr

Baskı

Seçil Ofset

100. Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No:77 Bağcılar İstanbul

Tel: +90 212 629 06 15

www.secilofset.com

Sertifika no: 44903

Fatih Belediye Başkanlığı

Copyright © Her hakkı mahfuzdur.

Akşemsettin Mahallesi

Adnan Menderes Bulvarı (Vatan Caddesi)

No:54 Fatih İstanbul

Telefon: +90 212 453 1453

www.fatih.bel.tr

1

Revnakoğlu'nun İstanbul'u

İstanbul'un İç Tarihi

F A T İ H

Mustafa Koç

TAKDİM

“Bir şehri sevmek, bir hayatı, bir zamanı, bir dünyayı sevmektir” der Ahmet Hamdi Tanpınar.

İstanbul tarih sahnesinin tam orta yeridir. İstanbul’u, sadece büyük mimari anıtları ve doğal güzellikleriyle değil, tarihi ve onun ortaya çıkardığı estetiği, mimarisi, müziği ve edebiyatından oluşan bütünlüklü bir eser olarak anlamak gerekir.

Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Refik Halid Karay, Tahirü’l Mevlevi gibi Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan bir hayat yaşamış, kültür taşıyıcısı aydınlarımız, giderek yok olan bir medeniyetin temsilcileri olarak İstanbul’a bu gözle bakmış ve bizlere bu kıymetli eseri sevmeyi, korumayı öğretmeye çalışmışlardır.

Modern hayatın zaman ve mekanı ayırması, İstanbul’un pek çok değerini yok etmiş, şehre ait bütünlük ve aidiyet duygusu neredeyse kaybolmuştur. Eski İstanbul’a dair korunacak emanetler sadece mimari ve sanat eserleri değil, bu şehrin caddelerinde, sokaklarında yaşanan hayatın hatıralarıdır.

Merhum Cemaleddin Server Revnakoğlu, bahsettiğimiz bu kültür terkiğini oluşturan bütün unsurları bir bir tanıyıp arşivlemeye gayret eden değerli bir kültür tarihçimizdir. Notlarında “İstanbul’un İç Tarihi” ifadesini kullanan Revnakoğlu, İstanbul’u anlatan diğer araştırmacılardan farklı olarak şehri birçok cephesiyle ele alır. Şehrin şeklini anlatırken deruni tarafını, arka yüzünü, mana yönünü öne çıkarır.

Musikişinaslar, dergahlar, kütüphaneler, büyük şahsiyetler, mezarlıklar, camiler, şairler, mektuplar, edebî notlar ve fotoğraflardan meydana gelen Revnakoğlu arşivi İstanbul’umuz için paha biçilemeyecek kadar büyük bir hazinedir.

Merhum Revnakoğlu’nun notlarından yola çıkılarak hazırlanan bu muhteşem eseri halkımızın istifadesine iftiharla sunuyoruz. Bu vesileyle kendisini rahmet ve şükranla anıyor, başta eseri yayına hazırlayan Prof. Dr. Mustafa Koç olmak üzere emeği geçen arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

M. Ergün Turan
Fatih Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ▶ 5

Revnakoğlu Dosyaları ve Bu Eser ▶ 13

Revnakoğlu'nun Biyografisi

Revnakoğlu, Galatasaray Lisesi'nde ▶ 52

Revnakoğlu'nun Galatasaray Lisesi'nde yazmaya başladığı *Güzideler Kafilesi* adlı eseri ▶ 62

Revnakoğlu Tiyatroda ▶ 77

Revnakoğlu'nun İş Hayatı ▶ 103

Revnakoğlu'nun Kitabeciliği ve Şehrin Kitabe Üstatları ▶ 106

Revnakoğlu'nda Kitabe Tenkitleri ▶ 121

Revnakoğlu'nun Matbuat Hayatı ▶ 125

Revnakoğlu'nun Entelektüel Muhitinden Diğer Bazı İsimler ▶ 143

Revnakoğlu'na Tesir Edenler ▶ 170

Revnakoğlu'nun ilk kitabı *Yemen Elllerinde Veysel Karenî* ▶ 175

Revnakoğlu'nun ikinci kitabı *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Ma'rifetnâmesi* ▶ 180

Revnakoğlu'nun üçüncü kitabı *Türk - İslâm Âleminde Tarikatlar Tarihi* ▶ 182

Revnakoğlu'nun Vefatı ▶ 185

BİRİNCİ GÜZERGÂH

Başkadın (Hacı Kadın) Sebili ▶ 189

Efdalzâde Medresesi ▶ 194

Şekerciler Hanı ▶ 197

Yedimirlir ▶ 201

İstanbul Kültür Okumaları

Revnakoğlu, İstanbul, Mevlid ▶ 244

Karaman Hamamı (İrgatlar Hamamı) ▶ 267

Hafız Ahmed Paşa Camii ve Külliyesi ▶ 273

Yahya Tefvik Medresesi ▶ 277

Pirinççi Sinan Ağa Camii ▶ 279

Sunullah Efendi Mektebi (Yeşil Tulumba Mektebi) ▶ 283

Kumrulu Mescit ▶ 287

İstanbul Kültür Okumaları

İstanbul'da Aynı İsmi Taşıyan Farklı Yerler ▶ 293

Kumrulu Tekkesi ▶ 295

Hamza Efendi Tekkesi ▶ 299

İstanbul Kültür Okumaları

Revnaoğlu Notlarında Kutsal Emanetler ve İstanbul ▶ 302

Ümm-i Veled Medresesi ▶ 308

İstanbul Kültür Okumaları

İstanbul'da Gündelik Hayata Dair Âdetler ▶ 309

Eski İstanbul'da Sosyal Hayat ve Revnaoğlu'nun "Nikâhlar ve Düğünler" Yazısı ▶ 315

Revnaoğlu'nun "Bayram Neşesiyle" Başlıklı Yazısı ▶ 321

Bakkalzâde Mescidi ▶ 322

Hatice Hanım Çeşmesi ▶ 325

Seyyid Zeynelabidin Tekkesi (Kazasker Tekkesi) ▶ 327

Şerîfe Fatma Hatun (Bitlice Mescidi) ▶ 329

Nişancı Mehmed Paşa Camii ▶ 331

İstanbul Kültür Okumaları

Tekke Musikisinde Nevbe ▶ 345

Zakirlik, Zikir, Zakirler, Kıyam Reisleri, Devran Zikri, Kanat ve Peyrevler ve Tekke Musikisi ▶ 350

Devran Zikri ▶ 352

Kıyam Reisi ve Kıyam Zikri ▶ 357

Ebubekir Ağa Çeşmesi ▶ 364

Keskin Dede Haziresi ▶ 366

İncirli Medresesi-Malûlzâde Medresesi ▶ 374

Gaffâriye Medresesi ▶ 380

Efdalzâde Camii ▶ 381

İstanbul Kültür Okumaları

Sufiler ve Öğretmenler ▶ 386

Kazasker Konağı – Erturan Konağı ve Haziresi ▶ 394

Saray Ağası Çeşmesi ▶ 404

Üçbaş Camii ve Medresesi ▶ 406

İstanbul Kültür Okumaları

Revnaoğlu Notlarında Mimar Sinan - Sinan'ın Sanat Hususiyetleri ▶ 410

Kaba Halil Medresesi ▶ 415

Osman Ergin ve Konağı ▶ 418

Zincirlikuyu Hamamı (Ali Paşa Hamamı) ▶ 420

İstanbul Kültür Okumaları

İstanbul'da Hamam ▶ 421

Ethem Ruhi Balkan'ın Evi ▶ 423

Evrenos Dede Türbesi ▶ 425

Hadîkatü'l-Maârif Rüşdiyesi ▶ 428

Hattat Mustafa Râkım Türbesi ▶ 430

Atik Ali Paşa Camii ▶ 438

Cedîd Ali Paşa Medresesi ▶ 440

İstanbul Kültür Okumaları

Eski İstanbul'da Umumî Hayatta, Tekkelerde, Tıp Medreselerinde Tedavi ve Nefes Etme ▶ 443

Revnaoğlu Notlarından Tesbit Edilmiş İstanbul'da Bazı Şifacı Şeyhler ▶ 444

Okuma - Nefes Etme ▶ 447

Canfeda Camii ▶ 450

Nurettin Tekke ▶ 453

Sekbanbaşı Ali Bey Çeşmesi ▶ 465

Beş Kardeşler Türbesi ▶ 470

Sekbanbaşı Medresesi ▶ 472

Karagümrük Gençlik Stadı ▶ 474

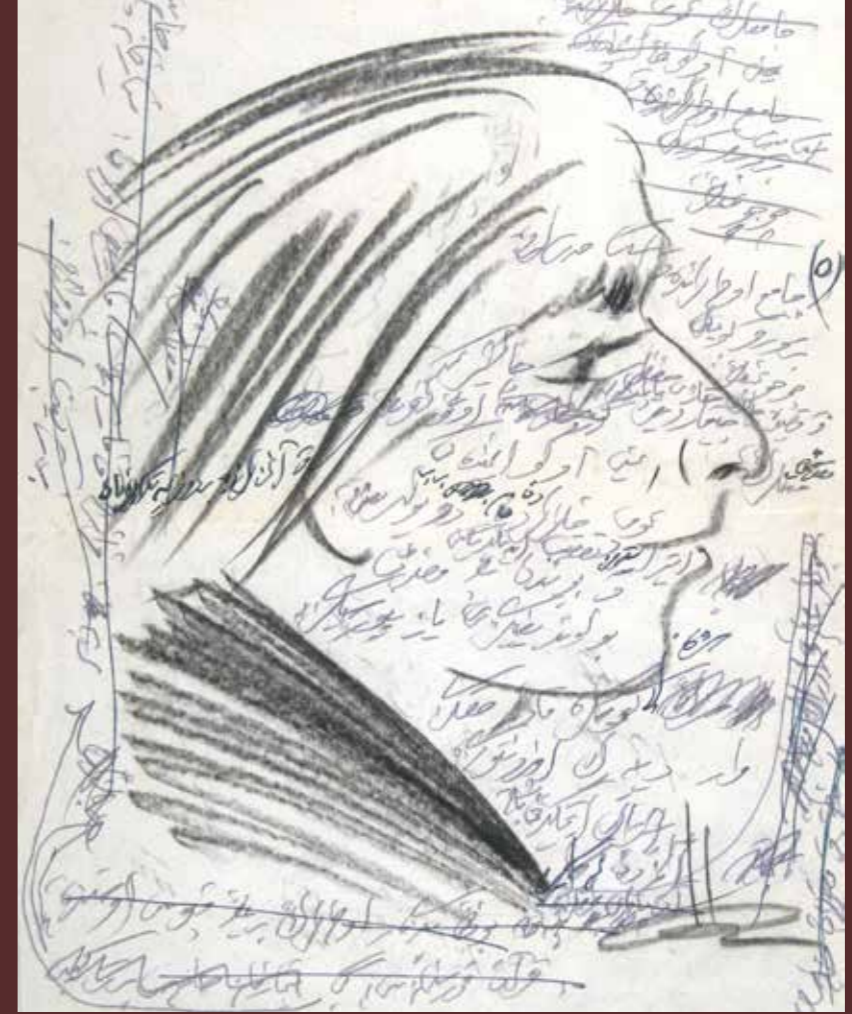
Ahmed Çavuş Camii ▶ 479

Ali Rıza Sağman'ın Konağı ▶ 483

Hafız Sami'nin Konağı ▶ 491

İstanbul Kültür Okumaları

Revnaoğlu Dosyalarında Mevlevîlik'le İlgili Bazı Kavramlar ▶ 494

Cemaladdin Server Revnakoğlu (d. 1912, ö. 1968)

Kendi kaleminden portresi (253:418)

Revnakoğlu Dosyaları ve Bu Eser

Revnakoğlu'nun 1968'de vefatının ardından terekese mahkemece kayıt altına alınmış, ömrünce biriktirdiği ve evini müzeye dönüştüren eşyası yok pahasına elden çıkartılmış, ancak 400 dosya kadar tutan arşivi, müsvedde hâlindeki notları, Abdülbaki Gölpınarlı ve Halil Can'ın teşebbüsleriyle Galata Mevlevîhanesi'ne aktarılmıştı. Evlenmemiş ve akrabaları tesbit edilememiş olduğundan İstanbul'un meçhulünü malûm eden bu kalemden çıkanlar, yıllarca orada birkaç tecessüs sahibine yüzünü gösterdi. Zaman zaman müşkülleşen el yazısı, umumun kaldıracabileceği mana duvağı değildi. Arşiv bu vaziyetteyken ondan istifadeye gelenler eksiksiz tasnifi hiçbir zaman yapılamayan bu terekeden çok şeyi alıp götürdü!

Arşiv yıllar sonra oradan 2007'de Süleymaniye Kütüphanesi'nin muhterem müdürlerinden Nevzat Kaya'nın gayretiyle Süleymaniye'ye intikal ettirildi. Bu intikal devresinde yapılmak istenen tasnif teşebbüsü de akamete uğradı, nihayetinde ilk dağınık hâliyle dosyalar Galata Mevlevîhane'sinden geldiği gibi kayda girdi. Dosya başlıkları muhtevasını aksettirmekte hayli kifayetsizdi ve bugün de hâl böyledir.

Koca bir şehrin hafızasını toplamaya çalışan Revnakoğlu, İstanbul'u çalışanlardan farklıydı. Mabedi hariçten görüp yazmadı, içeri girdi, sesi duydu, insanı gördü, manayı aradı, hemen her şeyi her şey ayaktayken; şahsiyetler diriyken, her şeyi görürken yazdı. Revnakoğlu, müslüman İstanbul'u yazdı. Şehrin suretini yazıp bırakanlardan değildi, en ziyade siretini yazdı, suretle sireti ayırmadan yazdı. O yaşarken belleğiyle, insanlarıyla Osmanlı'nın son sesi, şimdi hafızasız bir şehre dönüşen İstanbul'da hâlâ duyuluyordu. Revnakoğlu bu sesi duydu ve duyduğu gibi kaleme döktü. Lâkin uğultuların arasında Revnakoğlu'nun sesi lâyıkiyle duyulmadı.

377 dosyada Osmanlı ve Cumhuriyet beraber yer aldı. Tulûat, şeyhler, edebî simalar, mevlidhânlar, mimarî... Hâsılı kırk ambardı ve dağınıktı. Binlerce not yerini bulamamış, kompozisyona girememiş, kitaba dönüşememişti.

Dosyaları bir referans metne dönüştürmek, bu sırada malzemeyi yerli yerine oturtmak için İstanbul haritasını açıp şahısları, mekânları, vakaları bu haritaya yayarak Revnakoğlu'nun İstanbulu'nu görmek istedik. Bu çalışma bu şekilde vücuda geldi. İlk planda Fatih İlçesi'ne dair Revnakoğlu envanteri çıkartıldı. Dört ciltlik bu çalışma, Revnakoğlu'nun Fatih notlarıdır.

Revnakoğlu'ndan aktarılan metinler çok defa farklı bir punto ve muhakkak referansları gösterilerek verildi. Bu çalışmada fark edileceği gibi okuyucuya kolaylık olması için ön hazırlık, kıymetlendirme kısımları bana aittir. Zaman zaman güzergâh üzerinde ihtiyaç duyulan yerlerde ilâvelerle bir bütünlük teşkiline gayret edildi. Yaptığım, Revnakoğlu'nun notlarına okuyucu için bir rehberlikten ibarettir. Temin edilebilen diğer kaynaklardan görsel malzeme ve bazen de bahsi geçmeyen yerler için notlar bu çalışmaya katılmıştır.

Dosya ve dosyalardaki imaj numaralarını beraber verdim. Bu usul, okuyucuya karşılaştırma imkânını da verir, zira Süleymaniye Kütüphanesi'nde her bir kağıt için bir fotoğraf çekilmemiş, bazen yedi sekiz kağıt tek bir imaja sığdırılmıştı ve sayfa numaraları da verilmemişti. Kullanımda olan dosyalar bu hâl üzeredir. İlâve edelim, imajlar alınırken atlamalar, kusurlu çekimden kaynaklanan görüntü problemleri de vardı.

Okuyucu için belirtelim, dosya ve imaj numarasıyla maksadım şudur: Misal olarak iktibas yaparken "(126:249)" denmişse, ilk rakamla (126), Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Revnakoğlu bölümünde yer alan dosyanın numarası; iki noktadan sonraki rakamla (249), dosyadaki imaj sırası gösterilmiştir.

Bu çalışma sırasında isimlerini şükranla yâd edeceğim birçok dostun yardımını gördüm. Ali Özcan'ı bilhassa zikretmeliyim, haftalarca kendisiyle müzakere ederek kitabın yol haritasını çıkardım. Satır satır bu eser hazırlanırken Büşra Avşar'ın teşvikini unutamayacağım, emeği kıymet biçilemezdi. Ubeydullah Kısacık, hep destekledi, son okumaları yaptı, ona ne kadar teşekkür etsem azdır. Ahmet Emre, her sıkıştığında yetişti, koştı, yazılırken Ubeyd'le beraber yanımdaydı, minnettarım. Meslektaşım Mikail Cengiz'in dostluğu, insanlığı bu eserin hazırlanmasında teşvik ediciydi, şahsını hürmetle anıyorum.

Son olarak, eserin neşrini teklif eden Fatih Belediye Başkanı M. Ergün Turan'a teşekkür ediyorum, alâkalandı, değer bildi.

Mustafa Koç

Revnakoğlu'nun Biyografiler İçinde Biyografisi

Revnakoğlu: Hayatı, İnsanları, İstanbul'u, Eserleri

Çocukluk Devresi ve Kültür Muhiti

Revnakoğlu'nun babası Server Beybaba (Üstünbaş), Fatih Rüşdiyesi ve Darüşşafaka Lisesi'nde okumuştur. O da babası Mustafa Cemal Çelebi gibi posta-telgraf memuru olmuş, otuz yıldan fazla İstanbul posta-telgraf merkezlerinde şeflik, müfettişlik ve müdürlük yapmıştır. Sicilinde H.1293 - M.1876'da İstanbul'da doğduğu, H.1306 - M.1888-89'da İstanbul'da posta-telgraf müdürlüğü merkezinde mülâzım olduğu, muhabere memurluğuna daha sonra Beyoğlu'nda ve merkezde devam ettiği kayıtlıdır (BOA. DH.SAİDd. 105/135).

Gerek Server Beybaba'nın gerekse onun babası Mustafa Cemal Efendi'nin, onun da babası Halil Ağa'nın sicill-i ahvâl kayıtlarına göre meslekleri hep postacıdır. Dip dedesi Halil Ağa, posta tatarıydı. Mustafa Cemal Efendi ise H. 1273 - M.1856-57'de İstanbul'da doğmuş, 1882 sonunda yirmi yedi yaşında Posta-Telgraf Nezaretinde mücellit ve matbaacılık vazifesiyle işe başlamıştı. 1321 Şabanında hayattaydı, Beyoğlu telgraf merkezi çavuşuydu (BOA.DH.SAİDd. 34/200).

Annesi şeyh kızı Fatma Libas Hanım tarafından soyu Mevlânâ'ya dayananan Server Bey'in Rifâ'iyye'den icazeti de vardı. Kendisi Cumhuriyet Halk Fırkası İstanbul ocağı reislerinin eskilerindendi. Milli mücadele sırasında İstanbul muhabere salonunun işgal kuvvetleri tarafından muhasara edilmesi sırasında gizli teşkilât ile yer altından Ankara ile muhabereyi temin etmiş, bu yüzden Refik Halit (Karay)'ın Posta-Telgraf nazırlığı zamanında açığa alınmıştı. Emekliye ayrıldıktan sonra yıllarca Fethiye'nin muhtarlığını yürüttü.

Revnakoğlu, musikişinas olan babasınının musiki cephesini "Yayına hâkim bir kemanî, mahir bir piyanistti. Udî ve tanburî olan anneciğim de onun çaldığı bir peşreve iştirak edince evin içi konservatuvara çevrilirdi. Babam musikiyi devrinin birer darüelhanı olan Mevlevîhanelerde en büyük üstatlardan meşk ve tahsil etti..." şeklinde anlatır ve Bektaşî babaları zümresinde onun daha geniş biyografisini verir (248:56-60):

Server Beybaba (Şeyhül-Muhtârân Server Emin Beybaba, Üstünbaş), ismi pek kullanılmazdı, "Beybaba" denirdi. Büyük küçük herkesin sevdiği, saydığı insandı. Aslında Rifâ'iyye'dendir. Meşhur Kubbe Tekkesi'nden müstahleftir. Mübarek babası, büyükbabamız Telgrafçı Mustafa Cemaleddin Efendi merhumdan Nakşî ve Halvetî erkânı görmüştü.

Server Bey'in vefat haberinde çıkan silik fotoğrafı (16 Şubat 1942, Vakit)

Rumelihisarı'nda doğmuş, sarayda büyümüş olduğundan ailesi muhitinden başlayan asalet terbiyesi onu tamamlayan mektep terbiyesi, bir başka mektep olan tarikat ve tekke terbiyesi, kezâ doğup büyüdüğü şehir terbiyesi, onun daha incisi saray terbiyesi, üstelik kalem terbiyesi, o değişmez efendiliği, onu her manada insan ve efendi yapmış, gerçekten olgun hâle getirmişti.

Gençliğini geçirdiği Rumelihisarı'nda Bebek Postanesi muhabere memurluğunu yaptığı sıralarda meşhur Nâfi' Baba'dan, babadan kalma eski hukuk ve dostluk dolayısıyla iltifat ve alâka görerek ondan nasip almış, sonra da onun oğlu Darülfünun Edebiyat Fakültesi İngiliz edebiyatı müderrisi Mahmud Baba'dan da babalık aldı. Bedeviyeye'den Beylerbeyi Settâriyye Tekkesi son şeyhi ve daireden kalem arkadaşı Hafız Mehmed Rami Halil Bey merhum da Beybaba cihazlanırken (tâcı, hırkası giydirilir, icazet ve emanetleri verilirken) rehberliği vazifesini yapmıştı.

Kubbe Tekkesi'nden beri yakından tanıdığı son Halifebaba Postacı Ali Cemalî Baba'yı da pek beğenir, "Yolunun adamı bu herifle erkân yıkılsa yeniden kurulur" derdi.

Beybaba kendi devrine göre sağlam ve muntazam bir tahsil görmüştü. Fatih Rüşdiyesi'ni bitirip idadiye geçtiği senelerde Fethiye'den baba dostu olan Ayan reisi Nasuhzâde Hafız Mustafa Asım Efendi'den (Yörük), komşusu Cenab Şehabeddin ile beraber Arapça ve aruz öğrenmiş, yine o muhitin Naci devrinin tanınmış simalarından Fatih Rüşdiyesi'nden hocası ve Kefevî Tekkesi şeyhi Ali Vasfi Efendi'den ayrıca kitabet, edebiyat ve *Mesnevî-i şerîf* okudu. Fransızca'yı da mükemmel bilirdi.

Bu fakir, Galatasaray Lisesi'nden önce Fransızca lektör ve grameri ilk defa kendilerinden öğrendim.

Yeni Postane başta olmak üzere İstanbul'un birçok posta-telgraf ve muharebe merkezlerinde yıllarca muhabere mütehassısı, memur, başmemur, müdür muavini ve müdür olarak hizmet gördü. Piyano çalar gibi maniple kullanır, telgraf alırdı.

Fethiye Mahallesi'nin ara vermeden yirmi seneye yakın baş muhtarlığını yaptığı, sokak başlarına lamba diktirmek, çeşme akıtmak ve kaldırım yaptırtmak gibi hayır işlerine de önayak olduğu için Fener Nahiyesi muhtarları ve çevre halkı tarafından kendisine "şeyhül-muhtârân" unvanı verilmişti.

Gençlik zamanının en revaçta sayılan baş sporu tulumbacılıktan, sazdan söze kadar her şeyi iyi bilirdi. Münşiyane bir üslûpla yazdığı ilmuhaber kitabetinden, icabında teravîh namazı kıldırmasından temaşa-tiyatro anlayışına kadar her şeyi mükemmeldi.

Cidden çok heyecanlı, duygulu adamdı, sanatkâr ruha sahipti. Memleket bağlılığı, yurt sevgisi onu bazen sarhoş hâle getirirdi. Hiç unutmam, Lozan

sulhünün imzalandığı günde muahedenin bittiğini davul ile ilân eden mahalle bekçimiz rahmetli Hasan Ağa kapı önümüzden geçerken beybaba evden dışarı fırlayarak davulu bekçinin boynundan almış, sevinçten ve heyecandan tutamadığı gözyaşlarıyla bütün bir mahalleyi çala çala dolaşmış, gecesi de fener alayları tertiplemişti.

Zakirliği, zikirciliği de vardı, bilhassa kıyamda fevkalâdeydi, Kubbeliler arasında göze çarpardı. Zakirliği Balat İmamı denilen zamanının büyük ustası Hafız Hasan Tahsin Efendi'dendir, ilâhileri evvelâ ondan geçmiş, sonra yine hocasının yetiştirdiği meşhur Yaşar Baba'dan tamamlamıştı. Fevkalâde kudretli ud, tanbur ve piyano çalan refikasına kemanı iştirak eder, baskı gibi nota yazar, defi eline alınca faslı sürüklerdi.

İttihatçıların koyularından, Müdâfa-i Hukûk ve M. M. Grubunun eskilerinden, millîcilerin başta gelenlerindendi.

Hayatının çoğunu memuriyet vesilesiyle geçirdiği için dışarıda tarikat kisvesi giymemiştir. Gençliğinde pek yakışıklı, erkek güzeli, dilir bir delikanlı olduğundan "Bebek Şeyh" diye isim yapmıştı. Çocukla çocuk, büyük ile büyük olurdu. Dünyanın en neşeli, gülyüzlü, tatlı, sevimli insanlarından biriydi, ayrıca âlimdi. Nefsinde ve gönlünde varlık bilmek diye bir şey bırakmamıştı. Kimi görse ikram ve iltifat ederdi. İşe yaramayı, hayırlı iş görmeyi ibadetten sayardı.

63 yaşında (Revnakoğlu bir başka notunda 68 der!) göçtüğü zaman (12 Şubat 1942) başta kalem arkadaşları, mahalle halkı ve bütün tanıyanları sanki matem etmişlerdi. Topkapı dışında Sarı Abdullah Efendi çevresinde sınırlıdır.

Sonra bu mezar yola gitti!

Revnakoğlu'nun babasının vefat haberi gazetelerde duyurulduğunda "vefat metni" makamında Revnakoğlu'nun kaleminden çıkma müsveddelerde kısmen şunlar yazılıyordu (131:171):

Cemaleddin Server'in Babası Öldü!

Başmuharririmiz Hakkı Tarık Us'un annesi Bayan Sıdika Us'tan sonra arkadaşımız Cemaleddin Server'in babası Seyyid Server Emin Üstünbaş da öldü, Allah'ın rahmetine kavuşmuş bulunuyor. Kurban bayramından beri zatürreden tedavi altında (bulunduğu) Cerrahpaşa Hastahanesi'nde gözlerini kapadığını teessürle öğrendik. Eski İttihad ve Terakki ricalinden bulunan Server Bey Müdâfaa-i Hukûk Cemiyeti'nin ileri gelenlerindendi. Fatih Rüşdiyesi ve Darüşşafaka'dan mezun olduktan sonra babası Seyyid Mustafa Can Çelebi gibi o da posta telgrafçılığını tercih ederek otuz yıldan fazla İstanbul Posta ve Telgraf merkezlerinde şeflik, müfettişlik etti, müdürlükte bulunmuştu. Resmî tahsilinden başka Muallim Naci'den edebiyat ve Şeyh Mustafa Asım

Mermerşahi Sokak, sol baştaki ahşap ev Revnakoğlu'nun eviydi (Belediye Arşivi)

Efendi'den mukaddimât-ı ulûmiyye tahsil etmiş, Şeyh Vasfi Efendi'den de Fârisî ve *Mesnevî* okumuştur. Klasik musiki-mizde, tekke ve tasavvuf kültüründe ihtisası vardı..

Revnakoğlu'nun annesi Şerife Revnak'tı. Murat Uraz'ın notlarında annesi için "Ahmed Şah kızı Şerife Revnak Hanım, sarayda hazinedar ustasıydı. Eski gözdelere, gün görmüş, sarayda tahsil etmiş asaletli bir hanımefendi olarak bilindiği için "Saraylı Sultan" derlerdi. Münevver, musikişinas olup ustalıklı ud ve piyano çalardı, "Bando gibi piyano çalıyor..., mızrap elinde konuşuyor" diye anlatırlardı. Hattat gibi de yazı yazardı, bilhassa rika yazısı pek güzeldi. Yüzlerce şarkı ve kantoları bir araya toplayan ve bestekârlarından kısaca bahseden *Mızrabıma Gelenler* isimli büyükçe birkaç defteri bir seyahat sırasında ne yazık ki kayboldu. 1947 baharında, 58 yaşında olduğu hâlde vefat eyledi, Silivrikapı Seyyid Nizam çevresinde yatıyor" bilgileri yer alır.

1934'te bu aileye piyangodan büyük ikramiye çıkmış, Server Hanım piyangodan gelen bütün paraları maydonoz doğrar gibi doğramıştı... Sebebi sofuluk değildi!

Şerife Revnak Hanım, oğlu Revnakoğlu'nun yastık ucuna koyduğu bir yığın pusulayla dosyalarda yer alır. Mahremiyete hürmeten aktarmadığımız bu pusulalardan sadece birine yer veriyorum (210:74):

Çocuğum, sana ayakkabı getirdim, topuğu lastiklidir. Tamam ayağına göredir, kırk iki numaradır. Eğer beğenmezsen sonra bozuşmayalım. Aksilik etme, babana muhtaç olma diye almak istedim. Benim de masariflerim olduğu hâlde ben seni düşündüm. Artık sen bilirsin. Çorabını da sonra alacağım, sen bir kere bunu beğen de çorap kolaydır çocuğum, 28-2-1939.

Revnakoğlu'nun babasından gelen soyadı "Üstünbaş"tı, ancak kendisi ısrarla resmî olan bu soyadı kullanmaz, tercihi annesiyle anılmaktır: Cemaleddin Server Revnakoğlu. Çalıştığı kurumdaki resmî yazılarda "Cemaleddin Server" ifadesiyle yetinir.

Revnakoğlu, Server Bey'in Rumelihisarı'nda Bebek Postanesi muhabere memurluğunu yaptığı sıralarda Rumelihisarı'nda doğdu. Revnakoğlu'nun biyografisine temas eden dostlarından Murat Uraz ve Asım Sönmez, yazılarında onun doğum yerini "Rumelihisarı" gösterirken sadece Şinasi Akbatu "Fethiye" der. Revnakoğlu hayattayken Murat Uraz tarafından yazılan biyografisi 1961'de yayımlanan *Erzurumlu İbrahim Hakkı ve Marifetnamesi*'nin girişine konmuştu. Telifi ve tashihleri Revnakoğlu'na ait bu eserdeki "Rumelihisarı" adresi doğru kabul edilmeli. Doğum tarihini Asım Sönmez 27 Mart 1325 (9 Nisan 1909), Murat Uraz ise 1328 (M. 1912) verir. Her hâlde son tarih esastır.

Server Bey'in Rumelihisarı'ndan Fethiye'ye dönmesiyle Revnakoğlu, Fethiye'de Mehmetşah Sokak, 5 numaralı iki katlı küçük ahşap evde vefatına kadar bütün ömrünü geçirdi (1891 ada, 30 parsel.) Bugün yıkılmış evin arsası İstanbul Recep Tayyip Erdoğan Anadolu İmam Hatip Lisesi spor kompleksine dahil edilmiştir. Yazımız bir notunda yaşadığı sokağa adını veren Mehmed Şah'a temas eder (226:68):

Mehmed Şah (Edirnekapı'da), Fethiye Mahallesi'nin eskilerinden güngörmüş, asalet sahibi efendi bir insandı. Tulumbacılığın spordan sayıldığı zamanlarda sandık koşmuş, reislik etmiş, şöhret yapmıştır. Destan, semaî okur, darbuka çalar, karagöz oynatırdı. Fethiye Câmî-i şerifi arkasında Hacı İbrahimoğlu Sokağı'nın başındaki eski bir sokağa ismini vermiştir. Yanlış olarak "Mermerşahi Sokağı" derler. 1333'te sekseni geçmiş bir yaşta bekâr olarak vefat etti.

Sokağın bugün de resmî adı "Mermerşahi Sokağı"dır. Fethiye İmam Hatip Ortaokulu'nun arkasına düşen bu sokakta Revnakoğlu'nu tanıyan bugün tek bir aile kaldı...

Başlangıçta Fethiye Medresesi, Cumhuriyet devrinde Çandarlı Kara Halil Nümune Okulu, ardından Fethiye İlkokulu adını alan şimdiki Fethiye İmam Hatip Ortaokulu, adı Çandarlı Kara Halil Paşa Nümune Mektebi olduğu dönemde Revnakoğlu'nun ilkokulu okuduğu yerdî. Bu okuldan 1924'te mezun oldu.

Fethiye ve çevresi Mesnevîhânlar, aktörler, tiyatrocular, şeyhler, edebiyatçılar, musikişinaslar, müderrisler mevlidhanlar ve İstanbul'un fetihden beri burada yerleşik nüfusu ile Revnakoğlu'nun İstanbul'u duyduğu, yaşadığı ve yazmaya başladığı semtti. Revnakoğlu ilk mahalle kahvelerini, tulumbacıları, tulûatçıları burada görmüş ve tanıdı. İstanbul en kadim hususiyetleriyle hâlâ bu semtte canlıydı. Udî Fahri (Kopuz), Hanende Arap Hüsnü, Zakir Arap Ali Şipar, Bestekâr Hanende Şevki Bey, Cenab Şehabeddin, Vasfi Bey, Huzur hocalarından Eğinli Hoca Ali Efendi, Fethiye'nin meşhurlarından Hacı Taktak Baba, Hüseyin Suad Yalçın, Hüseyin Cahid Yalçın'ın kayınpederi Hattat Hacı Arif Bey, Operetçi Cemal Sâhir'in babası Kehribarcı Benli Ali, Tekirdağlı Şeyh Mehmed Efendi, Mehmed Hayri Bey (Doğrusözlü), Kemanî Mustafa Bey (Sunar, Eyyûbî), Yesari Asım Bey, Kör Sami, Ebe Şadiye Hanım, Cahide Songu, Şehlâ Hafız Osman, hayal sanatının son mühim simalarından Şefik Safi ve daha birçok sima bu semtin ve çevresinin sakiniydiler.

Revnakoğlu yukarıdaki isimler dışında bir yığın tekke ve medresenin şeyh ve müderrisleriyle bu muhitte temas kurdu; Kesmekaya Tekkesi, Murat Molla Dergâhı, Mesnevîhane, Lokmacı Tekkesi, Draman Tekkesi, Kefevî Tekkesi, İsmet Efendi Tekkesi, kademe kademe Nureddin Asitanesi ve Mehmed Ağa Tekkesi etrafında hazır bulduğu sufî mekânlardı. Gittiği bu mekânlar ve buralarda temas ettiği şahsiyetler ömrünce

Revnakoğlu'nun doğduğu, bütün hayatının geçtiği ev (Ortadaki ahşap yapı; şimdi yerinde yok!)

hazırlamakla meşgul olacağı *İstanbul Tekkeleri Tarihi* için hazırlık devresiydi.

Semtin muhtarı olan babasının devlet dairelerindeki muhitinden, medrese ve sufi çevreden şahsiyetleri yetişirken yanında bulan Revnakoğlu, babasının talimiyle erken yaşta eski yazı ve kültüre aşına olmuş; annesinden muaşeret ve musiki meşk etmişti. Ailesinden tevarüsle hat, musiki ve resme kabiliyetiyle kendisini geliştirirken sanat dünyasına, bilhassa her nevinden tiyatroya hususî bir alâka duymuştu.

Revnakoğlu, medreselerle ve tekkelerin, bu iki müessesenin hayat bulduğu son zamanları ve büsbütün resmî makamlarca hayatîyetlerine nihayet verildiği devreyi ve devre sonrasını ilk burada, Fatih'te idrak etti. İki dünya arasında Revnakoğlu'nun tekkelerle aşinalığı babasına eşlik etmesiyle başlar:

Babası Server'in İstanbul tekkeleri içindeki vaziyetini "Aslında Rifâ'îyye'dendir. Meşhur Kubbe Tekkesi'nden müstahleftir. Mübarek babası, büyükbabamız Telgrafçı Mustafa Cemaleddin Efendi merhumdan Nakşî ve Halvetî erkânı görmüştü" cümlesiyle aktaran Revnakoğlu, kendi vaziyetini buna bağlayarak (229:558-570) "Kundağım dergâhta bağlandı, dergâhta çözüldü. Aile muhitinin icabı olarak dergâhların mihrabı önünde, makam postu, cenah postu üzerinde büyüdüm" diyordu. Notlarında çocukluk ve ilk gençlik yıllarında üzerinde tesir bırakan bu şeyhlere zaman zaman bahisler açar. Bu mekânlar ve şeyhlerin her biri, şiire, musikiye, tasavvufa, insan olmaya dair bir yığın şeyi öğrendiği mekteplerdi.

Bunlardan biri Eyüp Ümmî Sinân Asitanesi'nin şeyhi Yahya Galip Kargı'ydı. Onun için "En karanlık, en ümitsiz günlerde bile imanını kaybetmeden çalışan ve Sinânî şeyhlerinin son münevver evlâtlarından biri olan büyük idare adamı ve bütün Eyüp halkının hakiki baba bildiği Yahya Galip'in son vazifesi Ankara mebusluğu" demmişti. 1942 Mayıs'ında vefatında cenazesinde de bulunduğu bu mebus şeyh, Revnakoğlu'nun yetişme yıllarından aşınasıydı (171:248):

Pek küçük yaşta Galatasaray talebesi iken rahmetli babacığım ve pek yakın dostu Kara Baba şeyhi Ali Haydar Efendi merhum ile birlikte Eyüp Sultan ziyaretinden sonra beni hemen daima Yahya Galip Bey'in tekkesine götürürlerdi. O zaman çocuk aklımla pîr evi, pîr postu gibi şeyler bilmediğim için hatıramda kalan yalnız bu "Yahya Galip Bey'in tekkesi" sözü olmuştu. Misafirlerine kanapeye, sedire oturtan, kendi de kapının sağ yanındaki yer minderine oturan merhum, beni yine dizinin dibine oturtmuş, saçlarımı okşarken karşı sedirde oturan babacığım:

-Bak Serverciğim, bu şeyhzadeyi buraya alıyoruz, biz onunla anlaştık, bak düşün de cevap ver!" diye latifeler ederdi.

Başındaki tâcı çıkarıp bana giydirmişti. Bu onun bana ilk mukaddes ikramıdır. Kaşlara kadar geçen koca destarlı, ağır pamuklu tâcın ilâhî heybeti hâlâ gözlerimin önündedir. Çocukluk aklıyla şaşırılmışım. Bir müddet başımda

öylece kaldıktan sonra babacığım tâcı hürmetle alıp kendisine iade etmek istemişti. Yahya Galip: "Bu şeyhzadem artık bizden oldu, Hazret-i Pîr efendimiz böyle ferman buyurdular!" diye benim de muvafakatimi ister gibi gülümsemişti. Bana göre küçük bir şey yapılması için başımın ölçüsünü aldığını da hatırlıyorum...

Çemberlitaş'ta Atik Ali Camii civarındaki Kara Baba Tekkesi, babasının yanında gittiği tekkelerdendi. Revnakoğlu, bu şeyh için (190:45): "Bu dergâhın son postnişini Hakkâkzâde Ali Haydar Bey merhum, rahmetli babacığımın eski dostlarından ve çok yakınlarından olduğu için çocukluğumun bir kısmı bu dergâh-ı şerifte geçmişti" demişti. Tekke, Revnakoğlu için başlı başına bir irfan mektebiydi: "Zamanın tanınmış musikişinaslarından, aynı zamanda âlim, şair, muhaddis ve Mesnevîhân Musullu Ama Hafız Osman, Şehlâ Hafız Osman, Aksaraylı Sallabaş Ama Hafız Hasan, Odabaşı'nın Şeyh Hulûsî Efendi ve nihayet zakirler zakiri, meşhurlar meşhuru Tatar Yaşar Baba onun birinci sınıf çıraklarından; Terlikçi Mehmed Efendi (Karagöz Mehmed), ayrıca Paşazâde Hüseyin Cevad Bey (Kambur Cevad), Kambur Cemil Efendi ve şualcû Ebülhamis gibi devrinde şöhret yapmış birbirinden değerli üstatlar bu dergâh-ı şerifte zaman zaman zakirlik, zakirbaşılık ve kıyam reisliği ifa etmiş bulunmaları burasını göze çarpar bir hâle getirmişti. İstanbul'un en çok tanınmış kıyamî, Rifâî tekkelerinden biri de burasıydı..."

Babasının dostu, kendisinin manevî şeyhi Ali Haydar Bey 1935'te vefat ettiğinde henüz 23 yaşında olan Revnakoğlu onu şöyle anlatıyordu (190:40-43):

Doğma büyüme İstanbul çocuğu olan tekkenin şeyhi Ali Haydar Bey gayetle müeddep, kibar, asil bir kalem efendisi olduğundan kendisini tanıyan herkesten saygı ve sevgi görürdü. Kendi tarikin ve diğer kıyamî tarikatların adabına, erkânına, "hurde-i tarik" denilen bütün inceliklerine hakkıyla vâkıf olduğu gibi musikiden de anlardı, hele klasik tekke musikisini iyi bilenler, iyi öğretmenler arasında sayılırdı. Muhrık ve ihatalı güzel sesiyle ramazanlarda padişah sarayında ve enderûn-ı hümayûnda sûret-i mahsûsada yaptığı müezzinbaşılığından, kıyamî dergâhlarındaki zakirbaşılığından başka mevlidhânlığı ve mersiyehânlığı da şöhret bulmuştu. Münacattan sonra kıyam tevhidini usulüyle açması, kısım etmesi ve zikir idare etmesi de hakikaten üstadaneydi. Bunlara ilâveten mevlid-i şerifi, bilhassa bugün kaybolmuş bulunan besteli mevlidi, miraciye, kezâ mersiyeleri hele Yazıcıoğlu mersiyesini, Bektaşî meydanlarına mahsus Sâfî Baba mersiyesini, bütün bunları eslâftan gelme usul ile tavr-ı mahsûsunda ve en iyi şekilde okurdu. Tahsil görmüş irfanlı, dirayetli bir insan olduğu için bu eserleri okurken metnin edebî fesahatini deyiştirmez, lehce ve şive hususiyetlerini, dil karakterini bozmaz, aynen muhafaza ederdi.

Dergâhların sırlanmasından sonra memuriyetleri olan düyûn-ı umûmiye evrak kaleminde ve balıkhanenin tuz inhisarı kalem amirliğinden (şefliğin-

Kara Baba Dergâhi
şeyhi Ali Haydar Bey'in
Revnakoğlu'na imzalı
fotoğrafı (187:156)

den) emekliye ayrılmıştı. Bu tarihten vefatına kadar Beyazıt Câmî-i şerifinde fahrî olarak müezzinbaşılık etti. Camilerde cumhurla okunan tevşihli mevlid-i şeriflerin ilâhî korosunu klasik usullerle ve fevkalâde bir surette idare eylerdi. Eski fasılların, ağır bestelerin pek çoğu hafızasında saklıydı. Bu eserleri okutanlar veya eksigini tamamlamak isteyenler Haydar Bey'e müracaat ederlerdi. Yazısı da pek güzeldi. Saz rika denilen inci gibi zarif, incecik yazısı ile edibane, münşiyane yazılar yazar, secili mektuplar ve hatıralar kaleme alırdı. Çeşitli makamlarda yüzlerce ilâhî, şuu, durak ve mersiyelelerden seçerek meydana getirdiği büyük ilâhî mecmuası zakirler ve musikişinaslar için bulunmaz hazine değerini taşıyordu. Bilmiyoruz, acaba bu eseri muhafaza edilebildi mi?

Revnakoğlu'nun sevdiği, kıymet verdiği birçok şahsın başına gelenler, Kara Baba Tekkesi şeyhi Ali Haydar'ın da başına gelmişti (190:16): "Kara Baba şeyhi Haydar Bey, 1935 Ağustosunda boğaz kanserinden vefat etmişti. Merkez Efendi haziresinde 11. adada yatıyordu. Kâdiriyye-i Berzenciyye'den Bağdatlı Şeyh Yusuf Baba'nın kabrine bitişikti. Vefatı tarihinden beri veresesinden kimse sahip çıkmadığından bu değerli adamın kabrine pek çok kimseler gömüldü ve nihayet kayboldu..."

Revnakoğlu da 1968'de ölünce gömüldüğü mezara daha sonra başkaları gömülmüş, başına asılan kitabe kaybolmuş, mezarı da bilinmez olmuştur!

Ali Haydar Bey'in vefatına kadar devam ettiği bu tekkede Revnakoğlu'nun edindiği bir yığın dostun arasında Abdülbaki Gölpınarlı da vardı...

Yine babasının arkadaşlarından Beylerbeyi Bedevî Tekkesi son şeyhi Rami Bey, çocukluğundan beri tanıdığı, görüştüğü, mektuplaştığı şahsiyetlerdendi. Revnakoğlu'nun şeyhin 1954 Haziranında vefatına kadar yüz yüze ve mektuplaşmayla temasları devam etmişti.

Rami Bey'in bir yığın meziyeti arasında farklı hususiyetleri de vardı (185:56): "Kendi eliyle yazdığı bir Tevrat-ı şerîfi sefarethane vasıtasıyla Roosevelt'e, bir İncil-i şerîfi de Churchill'e göndermişti; Tanta'da Hazret-i Pîr'in makamına da yine kendi yazdığı bir Kelâm-ı kadîmi takdim eylemiştir. Hattatlığına ilâveten hakkâklık ile meşgul olur, eski usulde mürekkep yapar, tezhip işleriyle de uğraşır..." (185:79-80):

Babacığımın kalem arkadaşı, klasik tabiriyle kapı yoldaşı olduğu için Rami Bey'i önceden beri tanır ve severdim. Zaten sevilmecek insan mıydı? O güzel pembe yüzünü ölüm bile solduramazdı. Bugüne kadar sayısız eser vermiş, Kelâm-ı kadîm, en'âm ve evrâd ve murakka'lar hâlinde ise sayısız eser vermiş olduğu hâlde hattatlıkta ayyuka çıkmış bir şöhreti yoktu, fakat şöhreti ayyuka

çıkanlarla boy ölçüşecek, hatta onlara bu işin inceliklerini öğretecek kudretteydi. Onun "Nedir o!" ile başlayan latifelerini unutmuyacağım. Rami Efendi'nin okumadığı, yazmadığı gün yok gibiydi. Yazmak, okumak onda ikinci bir tabiat hâlindeydi.

Şunu da yine kendimden ilâve edeyim ki son zamanın bütün tekke şeyhleri eğer Rami Bey gibi olsalardı tekkeler asla kapanmaz, hiç değilse daha bir müddet devam eder, belki de yeniden islâh ve ihya olunurdu. Şeyh ile müteşeyyihi ayıramadık gitti. Önüne gelen şeyh oldu, dervişliğe kimse yanaşmadı. Hafta günleri kahve ocağı ateşlemiş, çıraları uyandırmış, tevhîdhaneyi süpürmüş, postları yaymış, merdivenleri, sofayı, meydan odasını silip süpürmüş, vaktinde hû salâları eder, buhurdanı daima aynı yere koyar, kutbhâneye asla basmaz vesaire saire... İyi efendi iyi, ama bunları eli kolu tutan herkes yapar, apartman hizmetçileri daha alâsını yapıyor. Bunlar sermâye-i reşâdetten mi sayılır? Bu adam tâcı, hurkayı, feraceyi giydikten sonra bunlarla mı icrâ-yı reşâdet edecek, halkı uyandıracak? İçlerinde evrâdı, Kur'an'ı yüzünden okuyamayanlara babası şeyhtir yahut babasından biatlıdır, dededir diye "Sen de halifesin!" denildiğini bilirim. Tekkeler boş yere kapandı, işi bu hâle getirmişiz de ondan...

O da diğer tekke devrinin son şeyhleri gibi genç Revnakoğlu'ndan beyhude İstanbul Tekkeleri Tarihi'nin tamamlamasını arzulayanlardandı. Son yıllarını geçirdiği Harbiye'de Süleyman Nazif Sokak'ta evinin yanmasıyla beş yüz ciltlik kütüphanesi ve kaleme aldığı yazma hâlindeki Churchill için yazılan Matta İncili'nin Arapçaya tercüme müsveddeleri, *Feyzül-Alevî Fî Menâkıbı'l-Bedevî* (1 cilt), *Sünûhât-ı Râmî* (3 cilt), *Medînetü'l-İlm* (1 cilt) ve *Tasavvufa İlk Adım* (1 cilt) kül olmuştu. Ondandır kalan, sadece 1912'de bastırıldığı *Tuhfetü'l-Ahbâb Fî Fezâli'l-Ashâb*'i ve Revnakoğlu'na gönderdiği mektuplar oldu. Onlardan 1942 tarihli ikisi (185: 276,277):

Mefhar-i ehl-i safâ, server-i cihân-ı pür-vefâ, timsâl-i mücessem-i üdebâ,
gül-deste-i bezm-i urefâ oğlumuz,

Bize, haneye lutfen teşrifleri ile taltifim hakkındaki derece-i memnuniyetimi kalemim maddi olduğundan tahrir gayr-i kâbil. Bu mesruriyetin derecesini uhde-i edibânelerine terk etmeyi daha muvafık görüyorum.

Cenâb-ı Bâki-i hakîki dünyada mâhiyyet-i insâniyye ber-karâr oldukça ömür ve afiyet ihsan buyursun ki bu millet sizler gibi cevval, faal, kadirşinas ashâb-ı zekâyâ her an muhtaçtır. Takdir-i kıymetten müberrâ, muarrâ olan şaheserinizin itmam ve ikmalini Cenâb-ı Bârgâh-ı ulûhiyyetten niyaz ile muvaffakiyetler diler ve her ne suretle olursa olsun müşkilâta tesadüf edildiği takdirde emrinize müheyya olduğumu da hatırlatmak isterim ve zamanımızda bulunan bilcümle enkâz-ı meşâyih bunu şeref bilecektir zannederim.

Takdimi va'd edilen fotoğraflar ikmal edilmek üzere olup yalnız tercüme-i

Şeyh Rami (175:350)

Ramî Bey'den
Revnakoğlu'na

hâl-i husûsî üslûb-ı tahrîriyyenin değişmemesi için birlikte başarılması daha muvafık görölmektedir ruhum, efendim.

Lutfen tenezzül buyurulup taltif edildiğim zaman Abdullah Ağa Bedevî Dergâh-ı şerîfi hakkındaki not ve tetkikatınızı nezd-i âlilerinde bulunarak bir kere de nazar-ı fakîrânemizden geçmesini bilhassa niyaz ile hatm-i kelâm eyler ve bilvesile gözlerinizden öperim yavrurum.

Bende-i âl-i Murtazâ

Mehmed Ramî

Huzûr-ı âliye,

Tahalluk-ı insâniyye ile mütehallık, kadr-dân-ı zî-irfân oğlumuz,

Ma'lûm-ı ârifâneleridir ki samîmiyyet-i insâniyye ile tahassul eden meveddet ve muhabbet-i kalbiyyeye göz tercümandır, ondan ötürü daima ve daima göz hakkını ister. Bu, nazar-ı itibâra alınınca uzun boylu gaybubete tahammül biraz müşkildir.

Neredesiniz? Rahatsız mısınız? Merak içinde olduğumdan şu varaka-ı hakîrâneyi takdim ile taltifinizi beklerim. Gözlerinizden öperim iki gözüm sultanım.

Bende-i âl-i Murtazâ

Mehmed Râmî

Meşgaleniz çok ise sıhhat ve afiyet haberinizi be-tahrir irsali ilâveten rica olunur.

Adın nedir balcı kızı, daha tatlısın ya

Boş vaktinizi biraz fakire hasredilirse daha alâ ya!

Revnakoğlu'nun babasıyla devama başladığı daha birçok tekke, temas kurduğu şeyhlerin yanı sıra ilmiyeden isimler de vardı...

Revnakoğlu'nun babası vasıtasıyla temas kurduğu ilmiyeden biri bir zaman aynı semtte oturdukları Nasuhzâde Mustafa Asım'dı. Çocukluk devri Fethiye'de geçmiş, ilk mektebe de Fethiye Mekteb'i'nde başlamış olan Mustafa Asım, 1900'da Dârülmualimîn-i Âliye'de akait ve ilm-i kelâm dersleri okutmuştu. 1901'de Dârülfünûn târîh-i dîn-i İslâm muallimliğine verilmiş, Meşrutiyet'i müteakip yapılan islahat üzerine tesis olunan siyer-i şerîf derslerini o tayin edilmişti. 1906'da Mekteb-i Mülkiye tefsir, hadis ve ilm-i kelâm müderrisi o olmuştu... Uzun biyografisini daha sonra şeyhliğinde

bulunacağı Samanîzade Kalender Tekkesi bahsinde Revnakoğlu'ndan aktaracağımız Mustafa Asım, Revnakoğlu'nun babasının hocasıdır, ama aynı zaman da Cenap Şehabeddin'in de (21:127):

Rahmetli babacığımıza olduğu gibi Cenap Şehabettin merhuma ve ondan evvel vefat eden kardeşi Nusret Bey'e de mukaddimât-ı Arabiyye ve kavâid-i edebiyeyi gösteren kendisidir. Meşhur vaizlerden olması dolayısıyla bazı sultanlar zaman zaman kendisini davet ederek saraylarında vaaz ettirirlerdi. Cenap, Tibbiye'den çıkıp Avrupa'ya gidinceye kadar Mustafa Asım Efendi'den aruz ve edebiyât-ı Arabiyye okumuştur; edebî zevkini Hâmid ve Ekrem'e borçlu olduğu gibi, resmî tahsilinin dışındaki dinî, ahlâkî ve edebî malûmatını da Asım Efendi'ye medyundur.

Üçbaşı Medresesi'nde kalan ve Fatih Camii'nde ders veren Hüseyin Aydınlar Hoca, Ali Haydar Efendi ve daha birçok müderris, dersiam daha erken yaşlarda Revnakoğlu'na tesir edecektir.

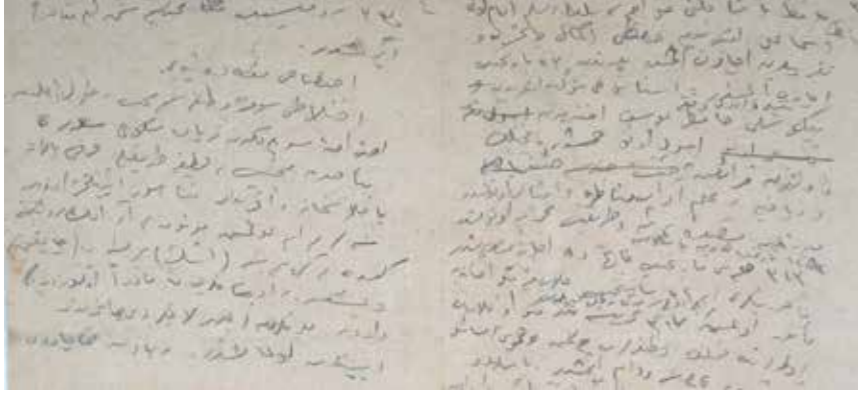
Revnakoğlu, şeyh-müderris simalarla da hâlleşir. Umumiyetle "sarıklı" sıfatıyla adlandırılan medreseliler, tarikat karşıtıydılar. Tarikata girmek, o neşeye bulunmak günahı! Sarıklıların sert hücumları karşısında duyacakları baskı nedeniyle tarikat cephelerini saklayan medreselilere de. İstanbul'un geçen asrında sufi sarıklılara rastlanıyordu. Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942) ve Kâmil Miras (ö.1957) bu zümredendi, hatta bu iki isim Revnakoğlu'ndan bu sırlarını saklamasını rica etmişlerdi: "Fakat rûsûm ulemasının (zahir ve şeriatçı, sünî bilginler) bir kısmı indinde tarikata girmek günaha girmektir, bana bundan dolaydır kendileri hayatta olduğu müddetçe bir yerde söylememem ve yazmamam üzerine benden taharrüz almışlardı!" Elmalılı Küçük Hamdi (Hamdi Yazır) Efendi, "Şa'bâniyye ricalinden" di: (216:489):

İlmiyenin baş tâcı, zamanın Fahr-i Râzî'si olan Küçük Hamdi Efendi merhum talebeliğinde Ayasofya Medresesi'nde kaldığı zamanlar Küçük Ayasofya Medresesi'nde oturan son devir Şa'bâni şeyhlerinin pek meşhurlarından ve Kuşadalı kolundan gelen Yakup Han halifesi Ayvacıklı Şeyh Hacı Mehmed Kâmil Efendi'nin (ö. 28 Muharrem 1330) hizmetinde bulunmuş, iltifatına ve hayır dualarına mazhar olmuştur. Hakikaten kâmil bir insan olan Kâmil Efendi'den Hamdi Efendi büyük bir hürmetle bahsedirdi. Kendisinden Şa'bâni usulü üzere seyr ü sülûk gördüğünü, feyzinden neşelendiğini, kemaline, irfanına hayret ettiğini fakire defalarca söylemişlerdi.

Ayasofya'daki ricâl-i Şa'bâniyye'den Hacı Kâmil Efendi'ye Elmalılı'yla beraber biat ve

Mustafa Asım'ın
Revnakoğlu'na "Gençliğin
çalışkan ve tutkulu
yavrularından oğlumuz
Cemaletdin Server
Beyefendi'ye hatıradır, 3
Temmuz 1934" imzasıyla
verdiği Akaid Dersleri kitabı

Revnakoğlu'nun Mustafa Asım'dan biyografisini alırken tuttuğu notlar

hizmet edenlerden biri de Kâmil Miras'tı. Revnakoğlu onu vefatının ardından müsveddelerinde şöyle anlatmıştı (229:558-570):

Kundağım dergâhta bağlandı, dergâhta çözüldü. Aile muhitinin icabı olarak dergâhların mihrabı önünde, makam postu, cenah postu üzerinde büyüdüm. Çocukluğum ve gençliğim hemen daima zamanın ileri âlimleri, arifleri

ile beraber geçti. O yaştan beri kitap tozu silkerim, hâlâ da böyleyimdir. Binaenaleyh gerçek ilim adamını kapı karşı komşum kadar iyi bilirim, güzel tanırım. Bunun içindir ki kıymetsiz adama rozet takamıyorum, etiket koymuyorum ve yine bundan dolayıdır ki sadece hislerimle konuşarak değil, iyiden iyiye bilerek söylüyorum: Şu son devrin uleması arasında Kâmil Efendi gibi sessiz, sedasız, davasız, iddiasız çalışan, fakat ilâhî ilimler ülkesinin hükümdar fermanını elinde tutan bir âlime, bu kadar sevimli ihtiyar güzeli yaşlı bir değere pek az rastlanılır, hele şimdiden sonra. Eskiler bu gibilere “ulemâ-yı muhakkıkînden” derlerdi. Kâmil Efendi ilmî, şahsî her türlü kemalini hakikaten kemalinde gömmüş ve gizlemişti. Açılıp saçılmamış bir marifetullah hazinesine benzerdi. Bununla beraber “ulemâ-yı muhakkıkîn” terkindeki manayı lâyük olduğu şekilde şahsında toplayabilmiş, onu kendi başına yaşatabilmek sırrına ermişti. Olanca feyzini, nurunu insanlık ve olgunluk icaplarını o hiç somurtmak bilmeyen melek yüzünde daima her vesile ile görür, feyizlenirdik. Giderken onu da götürdü. Kaybımız yerine konulacak şeylerden değiller.

Babasının ahlâk ve insanlık faziletlerine hakikaten vâris ve hayrîl-halef gördüğüm muhterem Emin Miras'a, kendi âleminin sultanı Sedat Miras'a, mektebimizin ve memleketin iftihar edilecek güzide çocuğu Galatasaraylı Talat Miras'a herkes gibi baş sağlığı dileyecek değilim. Klişe sözlerden, itibarî konuşmalardan hoşlanmam, hoşlananları da hoş görmem. Bunun içindir ki bilerek ve inanarak ve tamamıyla samimî olarak söylüyorum, bu üç evlât böyle bir babaya sahip bulunmaları dolayısıyla başlarını şükran secdesine koyup yaratana hamdetsinler, büyük kaybın arkasında ağlayan ilim dünyasını daha çok tesliye etmiş olurlar.

İslam camiası, İslâm'ın maarif dünyası, gerçekten kelimenin bütün kudreti ve olanca manasıyla kâmil bir insan kaybettik, hem de gerçek âlime her devirden ziyade ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda.

İslâm filozoflarınca isimler gökten inermiş. Kâmil Efendi, meşhur adıyla Afyon mebusu Kâmil Efendi hakikaten bu sırra mazhar olmuş, taşıdığı ismin bütün mana ve mukteza icaplarına aramızda canlı bir örnek, şahsı mücevher bir abide olarak yaşadı.

Ölüm her faniye mukadder.

Kâmil Efendi evâhir-i ömrünü de idrak etmişti, binaenaleyh Ankara'dan ayrılışında gayritabii, gayr-i memûl bir şey yok. Üzüldüğümüz nokta onun cismanî vücudiyetinin toprak mahfazası altına girmesi değil, onun göçüşüyle “Âlimin ölümü âlemin ölümüdür” sözünün bir defa daha içimize çöken bir acı ile gerçekleşmiş, tahakkuk etmiş bulunmasıdır.

Kâmil Efendi isimli bu yüksek fikir ve gönül adamını ta çocukluğumuzda talebeliğimden beri tanırđım. O birbirlerinden ayrılmayan eski İstanbul müftüsü Mehmed Fehmi Efendi, fakire “mîr-mîrân-ı meşihat” ve “şeyh-i şâbb” diye latifeli taltifler yapan, Akif'in elli senelik dostu ilâhî-nevâ şair Kuşadalı Ali Rıza Efendi Hoca, Cerrahpaşalı Hafız Mehmed, bazen de eski Diyanet Reisi Hafız Şerefüddin Yaltkaya'dan tereküp eden bir encümen-i irfân hâlindeki meclislerde benim de yıllarım beraber geçti.

Kâmil Efendi'yi çocukluğumdan, gençliğimden beri tanırđım ve hem önceden de iyi tanırđım. Onun tarafından sevgili bir evlât alâka ve muhabbetine lâyük görülürđüm. Aramızdaki mütekebil hatıraları burada icmal etmek mümkün olamaz. “el-Veledü sunvu ebîhi” (Çocuk, babasının ayıdır) muktezasinca babasının gerçekten vâris-i meziyyâtı olan pek faziletli Emin Miras'ın pederi bulunması itibarıyla değil, gerçek âlim dedim. Bunu biraz izah edeyim: Gerçek ilim adamının sakalla, şalvarla mutlak bir ilgisi yoktur; o makyaj ve kılığı biz ihdas etmişiz. Hakikî ilim adamı kanaatlerini çekinmeden söyleyen, inandığını etrafa ve cemiyete yine çekinmeden yayan insandır, yoksa “kâl”in aslında “kavl” olduğunu söyleyen değil! Onu ne yapalım, ne yazıktır ki müsteşrik bizden iyi biliyor.

Kâmil Efendi de zâhir ulemasındandı, mukaddimât-ı ulümü Fatih haziresinde yatan meşâyih-i Nakşibendiyye'den Sandıklılı Hasan Hamdi Efendi'den okuduktan sonra yüksek tahsilini medreselerde bitirdi, fakat uyanık, irfanlı adamdı, daima yeni ve ileri fikirliydi; geçmişe saplanmaktan hoşlanmazdı. Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'yi “yeniliği seven ileri görüşlü müceddit adam” diye çok severdi. Tarikata da girmişti. İrfanından nasibdar olmak için evvelâ hocasına, sonra Ayasofya'daki ricâl-i Şa'bâniyye'den Hacı Kâmil Efendi'ye Elmalılı'yla beraber biat ve hizmet eylemişti. Fakat rûsum ulemasının (zahir ve şeriatçı, sünni bilginler) bir kısmı indinde tarikata girmek günaha girmektir, bana bundan dolayıdır kendileri hayatta olduğu müddetçe bir yerde söylememem ve yazmamam üzerine benden taharrüz almışlardı.

Kâmil Miras

İslâm'ın safvetini bozan her şey onu kızdırır, sinirlendirirdi ve zaten hakikati öğrenmek isterdi. Regaip gecesinin mahiyetini Hacı Zihni Efendi'den sonra fakirden istemesi bunun belîğ bir delilidir.

Kâmil Efendi'nin şahsında kaybettiği cidden müstesna ilim adamlığını herkeste görmek güçtür. İlim cesaret, kanaat ve samimiyet ister, sabit bünye ister; temsil, teville ilim adamı anlaşılamaz. Bundan mahrumuz yahut yeter derecede bulamıyoruz.

İnsanı şaşırtacak derecede mahviyetli ve hâkî-mizâcdı. Otuz seneyi bulan Afyon mebusluğu ile ders hocalığı, Diyanetteki istişare azalığı arasında hiçbir fark göstermedi. İlimde ihtişam ve temelluk yapmadan çalıştı, fakat maarif dünyasına *Buhârî-i şerîf* ile muhteşem abideler dikti. Bütün hayatında rabbanî irfanı neşretti, rabbanî irfan banisinin iltifatına kâmil derecede nail oldu.

Cidden veli ahlâklıydı, hilim ile ilmi bu kadar güzel birleştiren cidden az görülür. İlim adamı menfaat için kanaatlerini deyiştirmez, inanmadığına evet demez, bilmediğini söylemez, neye mal olursa olsun hakikatten ayrılmaz, hakikati bırakmaz, yanlış doğru göstermez, hatır için konuşmaz. Kâmil Efendi bunlardan biriydi. Kâmil Efendi'de bu hasletler cidden kâmil derecesini bulmuştu. İlim yalnız müktesebattan ibaret değildir, kafa, bünye, dimağ istediği gibi ahlâk, fazilet, karakter de ister. Çok eser vermedi, velût değildi, fakat altın değerinde bir kitap bıraktı. Bu üst üste ciltlere ancak asırların irfanı erişecek.

Tarikat sevgisi, tasavvuf neşesi, ilim kudreti kadar her tarafını kaplamıştı, hatta onun feyzi ve nuru sayesinde ilmin kuruluşunu gidermiş, "kâl"e ne varsa hâle çevirmenin yolunu bulmuştu. Muaviye meselesinde de insaf ve itidal vardı, "O bir mühim mesele ki halli mahşere kalmış" der, ilâve ederdi: "Herifi hatırıma bile getirmiş değilim ki onu anayım da kendime iş edineyim!" Tarih bilgisizliği yüzünden Muaviye'yi tutanlara karşı da "Ah o fukahâ kafası yok mu, o kafayı koparmalı, o kokmuş kafayı!" diye sinirli ve üzüntülü bir lisanla bana yana yana derdini dökmek isterken küçük mübarek gözlerinin içinden, bebeğinden yaşardığı gözümün önündedir.

Ruhen kalender, tab'an çelebi olduğu için tasavvuf ailesi olan dervişleri, şeyhleri de pek çok severdi, bunlara "feragatkâr sufiye mesleğinin artakalan ricâli" derdi. Evliyaullah'a fevkalâde hürmeti vardı, "Bu gönül adamları olmasa gönlümüz körkütük kalır" derdi. Bizzat kendisi de onlar gibi her şeyi güzel görür, güzel gösterirdi; tefsirlerinde, tevdillerinde lutuf ve letafetten başka bir şey bulamazdınız.

Yıllarca evvel Yusufpaşa'daki eski konağında hafif bir rahatsızlığı dolayısıyla kendisini ziyarete gelen Taştekneler Dergâhı şeyhi Kemaleddin Efendi merhumun o hâli ve kemaliyle kalkıp elini öpmek istediğini bilirim. Kemaleddin Efendi cidden edip, zarif, pek terbiyeli bir kalem efendisiydi; tekke ve tarikat

terbiyesi içinde büyümüşü ve bundan dolayı haddini ve kendini bilmek faziletine fazlasıyla malik bulunduğundan Kâmil Efendi'nin huzurunda biatlı bir derviş, bir nev-niyâz teslimiyeti hâlinde diz üstü oturur, mümkün olduğu kadar az söylemek ve mümkünse daima Kâmil Efendi'yi dinlemek isterdi ve zaten bunun için gelirdi, zira kendisi maruf bir tekkenin son şeyhi olmakla beraber Kâmil Efendi'nin yanında ancak taze bir molla sayılabilirdi. Hâl böyle iken Kemaleddin Efendi'ye: "Sizin irfanınız bizden yüksek, biz kitaptan söylüyoruz, siz gönül kitabından konuşuyorsunuz, biz size erişemeyiz, sizden teberrük etmek bize düşer" derdi. Bu kadar da ihlâslı, pişkin, yetkin bir insandı.

Birkaç neslin muallimi, mürebbsi ve müderrisiydi. Miilet Meclisi'nde yirmi yıldan fazla memleketinin vekilliğini yaptı. Kaç kere huzûr-ı irfânına ve rahlesi fazlına gençlerle yaşlıların, mübtedi ile müntehilerin birlikte toplanmış olduğunu ve sanki mazi ile hâş ve âtinin beraberce feyiz almak, nur almak için huzuruna can attıklarını görürdüm...

Revnakoğlu, Kâmil Miras'ın tahsil hayatına (229-572-73), hadisteki kudretine (229:558) ve ilmî katkılarına (229:569) ayrıca temas eder. Bu notlarda Revnakoğlu'nun medrese ilimlerinden behresine dair neticeler de çıkar:

Kâmil Efendi merhum, Dağıstanlı Hoca Hâlis Efendi'den (vefatı 13 Mart 1329, Fatih haziresinde yatıyor) Fatih Câmî-i şerîfinde cuma namazından sonra *Makâmât-ı Harîri* ve usûl-i fikh okumuştur. Arap edebiyatında zamanın meşhur şöhretlerinden sayılan Adanalı Şair Kör Hayret Hoca da bu derslere devam ederek malûmatını artırmıştı. İlk defa memleketinde Amasyalı İngiliz Kerim Efendi'nin pek meşhur talebesinden yine Afyonkarahisarlı İbrahim Hulûsi Efendi'den okumuştur.

İstanbul'da ilk defa "Eğinli Hacı Hafız Efendi" diye meşhur Fatih müciz dersiamlarından Eğinli Hacı Hafız İsmail Hakkı Efendi'den (vefatı 27 Şevval 1318, Fatih'te medfun) okudu. Eğinli'den sonra ders vekili Alasonyalı, fevkalâde talâkati ve zekâsıyla meşhur "Şifâ"cı Hacı Ali Zeynelabidin Efendi'nin (Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin zamanında vekildi, Musa Kâzım Efendi kendisine "ağabey" derdi. Vefatı 1331, Fatih'te medfun) derslerine devam eylemiştir.

Afyonkarahisar'ın Sandıklı kazasından "Hamâmetü'l-Mescid" (cami güvercini) denilen Sandıklı şeyhi Hasan Hamdi Efendi'ye (vefatı 1 Kânûn-ı evvel 1320, Fatih'te medfun) babası ulemadan Ahmed Rüşdü Efendi merhumla beraber intisap ederek hizmetinde bulunmuşlar, feyzini ve duasını almışlardır.

Hamiş: Zaten doğuşta, yaratılıştaki mütevazı adamdı, o kadar ki dersten mezun hoca olarak ilk derse çıktığı zamanlarda bile bir taraftan ilerinin ilim adamlarına ders okuturken diğer taraftan da matbuata intisap etmiş, ciddi, faydalı yazılar yazıyor, bunu da kâfi görmeyerek o tarihlerde bastırılmakta

olan *Tefsîr-i Tibyân* ile *Mevâkib*'in tashihlerini yapıyor ve bunun için de bu eserlerin hazırlandığı Vezir Hanı'ndaki Şirket-i Sahhâfiyye Matbaası'nda ciddi ve devamlı olarak musahhihlik ediyordu. Tefsirlerin müsveddelerini hazırlamak işi de merhum Zakir Cevad Efendi'ye verilmişti.

Ahmed Naim'den sonra hadis ilminde tam bir otorite Kâmil Efendi kalmıştı. Kâmil Efendi bu mevzuda hakikaten üstâz-ı kâmil idi. Tam bir muhaddis veya hâfız-ı hadis salâhiyeti ile tereddütsüz zabt edilmiş en aşağı yüz bin hadisi sağlam senetleriyle, metni ile, ravilerinin tarihleri, hususî hâlleri ve şahsiyetleriyle dimağının arşivinden çıkarıp hemen önümüze serivermek yoluna belki girmemişti, ama on iki muazzam cilde yığıldığı ve sahihini hasenden, hasenini mevzuundan, mevzuunu merfuundan ayırarak huccet ve rivayetleriyle birer birer nakil ve şerh eylediği bir o kadar hadisin gerçek mahiyetine, bünyesine iyiden iyiye, inceden inceye vâkıftı. Hem lügat manasıyla hem de hadis ulemasının tabiriyle zamanımızda hakikaten bu işin hâkimi mevkiinde bulunuyordu.

Fatih'in Revnakoğlu'nun yaşadığı mıntıkası medrese ve tekkenin iç içe geçtiği, dolayısıyla bu iki medresenin sık sık karşılaştığı yerdî.. Fatih'te dinî cemiyet bu iki müessesenin ve caminin etrafında şekilleniyordu. Tarih boyunca çok defa ayrı istikamette yürümüş ve zaman zaman da karşı karşıya gelmiş bu iki müessesenin yüzleştiği bu alan Revnakoğlu'nun notlarında ehemmiyetli yer tutar. Medrese ve tekkenin geçirdiği buhran bilhassa son devrinde Revnakoğlu'nun tecrübelerine ve kalemine aksetti. O bu iki âlem arasında çatışmaları ve iç içe geçmeleri yaşamış, en çok da cepheleşmelerine şahit olmuştu. Revnakoğlu, her iki müessesenin müstakil taraflarını, birbirini tamamlayan meziyetlerini, birbirinden ayrıldıkları hususiyetlerini "Medrese ile Tekke Arasındaki Açıklık ve Anlaşmazlık Neden İleri Geldi" başlıklı yazısında ele aldı. (263:104-145):

Ulûm-ı İslâmiyye'yi büyük salâhiyetle tedris ve temsil eden medresede sadece şeriat ve menkûlât vardı, yani din ilminde ve İslâm hukukunda kök kaynak bilinen kitap, sünnet (Kur'an-ı kerîm - hadis) vardı. Bunlardan sonra da bunları biraz daha genişleten, açan ve yayan kıyas, icma, re'y ve içtihat geliyordu. Bu itibarla medrese yalnız şeriat hükümlerine, kitabî düsturlara dayanıyordu.

Tarikat ve tekke ise kökten, esastan ve temel umdelerden ayrılmamakla beraber tevîl ve içtihat kapılarını daha da aralıyor, fikre, felsefeye, tenkit ve tefekküre hatta bedîi zevke daha ziyade yer veriyordu. Bu sebeple tekkenin aşkı, tekkenin irfanı, tekkenin vecd ve heyecanı medresede yoktu ve bulunamazdı. Tekke muhitinin kendine has bir başka muaşeret adabı olan usul ve erkânı da medreseden içeriye girmemişti. Onlar kalemin içinden ve çemberinden çıkamıyorlardı. İnkârı mümkün olmayan çok kuvvetli ve bir ilmin ve gayetle mazbut ve müdevven bir malûmatın sahibi buldukları hâlde yine de dışta,

şekilde ve kabukta kaldıklarından suretten sirete geçip işin özünü bulamıyorlardı, "kâle-yekûlu"yu bırakıp hâl ehli, gönül ehli olamıyorlardı. Hâlbuki hayatta ve insanda asıl lâzım olan şey, zarfı yırtmak, gerçeği bulmak ve kemale ulaşmaktı. Bunun için de evvelâ hâl ilmini tahsil etmek, sonra da onunla temessül ederek hâle bürünmek lâzım geliyordu. Bu şekilde ruhî, manevî medeniyet ve mümtaziyete ulaşamayan, insân-ı kâmil (olgun insan) olamazdı.

Tekkenin ilâhî aşka daldıran, ezeli neşesi, heyecanı, ufak tefek kusurları hoş gören geniş müsamahası, afv-kârlığı ve insanı hakikaten ahlâkî kemale götüren mükemmel terbiye usulü yanında, yolu ve zihniyeti tamamıyla ayrı ve aykırı olan muhterem medrese bu meziyet ve hususiyetlere aslâ iltifat etmiyordu. Allah kelâmı olan Kur'an-ı kerîm pek tabîi her şeyin üstünde, her dersin başında geliyordu, ondan çıkarılan ilimlerden başkasını ders programına almamıştı. Bundan sonra yine bunun gibi derinden derine, inceden inceye uğraştığı bir de hadis ilmi vardı. Birbirini tamamlayan bu iki ilim asırlarca birbirinden ayrılmadı ve hep böyle devam etti. Bu itibarla medresede sadece klasik metotlu bir tedris usulü tatbik ediliyordu.

Kapısı herkese açık bulundurulmuş tekkede ise usul ve erkân ile uyandırılmış koca bir meydan, ruhî ve ruhanî konserler veren muhteşem bir mutrib, bunun yanında hançere ihtilâli yapan zakirler korosu, debdebeli bir nevbe, yer postları üzerinde kurulan ve coşan bir zikrullah âlemi hâkimdi. Zikrullah gönüllere ilâhî aşkın çerağını uyandırıyor, bütün kalpleri imar ve ihya ediyordu.

Medrese muhteremdi, ulema muazzezdi; onları da evliyaullah gibi ehl-i irfandan saymamız ve tazim etmemiz lâzımdı, çünkü onlar da zâhir-i şeriat ilmine vâris olmuşlardı, ahkâm-ı şeriatı tam bir tefehhüm ile üzerlerine alıp (derinden derine inceleyerek ve anlayarak) halka açıkça tebliğ ve beyan etmişlerdi, bu da onların mübarek bir vazifesiydi.

Tarikat büyükleri içinde ilme ve ulemaya kıymet vermeyen, saygı göstermeyen görülmemişti. Cenâb-ı Pîr Seyyid Ahmed Rifâ'î pek maruf eseri olan *Burhânü'l-Müeyyed*'inde kendi salıklarına ve söz dinleyen herkese şöyle diyordu: "Şeriat-ı garrâ-yı Ahmediyye'nin ahkâmına mugayir olarak yapılan ibâdât ve mücâhedâtтан bir semere hasıl olmaz. Sûret-i gayr-i meşrûada bir adam ibâdât, tâât ile beş yüz sene meşgul olsa bârgâh-ı kibriyâda hâiz-i kabûl olmaz, merdûd olur; kendisi sevap verine seyyiât (günah) kazanır ve kıyamet gününde bu makule kişilerin âmâlî mizana girmez ve sayılmaz. Hakikat budur kim bir fakih (İslâm hukuk âlimi) sûret-i meşrûada iki rekât namaz kılsa, umûr-ı dîniyyede cahil olan bir dervişin kıldığı bin rekattan efdaldir."

Bu sözler, bu dersler, buna benzer ihtar ve ikazlar yalnız Cenâb-ı Seyyid'e mahsus değildi. Bütün pîrân, azizân aynı fikirdeydi, aynı şeyi söylüyorlardı. Ayrıldıkları cihet şuydu: Medrese "ulûm-ı resmiyye" denilen klasik dinî bilgiler okutuyordu, fakat ilmini, talimini halka indiremiyordu. Sesini, tezini iyice

duyuramadığından ilimde imam olmuş allâmeler tarafından yapılan türlü tabirler, ciltler dolusu tercümeleler, uzun uzun şerhler, hatta daha derinlere inen haşiyeler, bunların hepsi yeniden izaha muhtaçtı, açıklanmadan okunmuyordu, okunamıyordu, okunsa da anlaşılması kolay olmuyordu.

Beri yandan herkesin serbestçe girip çıktığı tekke, halkın tabii dili ile konuşuyordu, oraya kendi isteği ile gelen talip ve salike külfetsiz, sade dil ile hitap ediyordu; sıkıcı, kuru dersler yerine talimî mahiyette yazılmış şiir ve manzumelerle, işlenmiş nutuk ve ilâhîlerle maârif-i rabbâniyye telkin ediliyordu. Bununla da (amaç) her şeyden önce gönül sevgisini kazanmak, sonra da ibadette ihlâs ve teslimiyet gösterip füyûzât ve tecelliyâtın getirdiği tam bir huzura ve ruhun büyük ihtiyacı olan ümit ve teselliye kavuşmaktı, zira tarikat kurmuş büyük veliler biliyorlardı ki ibadet bir gönül işidir, evvelâ gönüle girmek, orayı fethetmek lâzım gelir, gönül iklimine girmeden insan fethedilemezdi, edilemiyordu. Allah'a yaklaşmak ve insanlığa daha hayırlı, daha samimi olabilmek için insan gönlünü kazanmak ve sonra da onu coşturmak lâzımdı. Musikiyi mabede sogan tarikatların ileri düşünmeleri hep bu emelin, bu maksadın üzerine toplanmıştı. Bundan dolayıdır ki şiiri, sanatı ve raksı ibadet ile baş başa yürütülür, yan yana oturtulur. Tekke kapısının eşiğine basmadan baş kesip içeriye giren bu sebeple geri dönmüyor, nasipsiz kalmıyordu.

Evvelâ mürşid-i kâmil huzurunda "sivâ" dan soyunup (Allah sevgisinin dışında kalan her şeyi bırakıp) yeni başlayan bir başka âleme giriyor, orada irşat görüyor, feyiz alıyor, istidadı nisbetinde teslik ve terbiye edilerek olgun bir hâle getiriliyordu. Neticede "esmâ"dan "müsemmâ"ya geçip mutlaka bir "tecelli"ye, bir "zuhûrât"a erişiyor, bir mazhariyete ulaşıyordu.

Tekke ve tarikat telakkisinde insanların ezeli hilkat kanunlarına, beşerî ve insanî icaplara mutlaka tabi olduğu ve bunun dışına çıkmayacağı unutulmamıştı, bundan dolayı durmadan akıp giden ve zamanla da değişen cemiyet hayatında bilhassa muamelât ve teferruata ait işlerde ve meselelerde geniş müsamahaya bunun için yer vermişti. İslâm'ın fikir hayatında kuru zühde ve taassuba ilk ilmî isyan onlarla başlamıştı. Yine tekke ve tarikat mektebi olan tasavvufun en güzel, en çekici tarafı, "cezbe-i ezeliyye" temsilcisi olmasıydı.

Şarkın en eski felsefesi olan mistisizm de tekkelerde gelişmişti. Suyun akışında, şırıltısında, taş parçasında, toprağın renginde, dağda, sahrada, semada, hülâsa kâinatın her zerresinde Allah'ı görmek, O'nun her şeye şamil olan talluk ve ihata kudretini bulup göstermekti.

Tarikat terbiyesinden beklenen bir feyizli netice de birtakım basit zihniyetlerden veya basmakalıplıklardan kurtulmuş, idrak ve izan sahibi müslüman yetiştirmekti. Bu itibarla mantık ve makûlâtı da kalbin heyecanına büyük ehemmiyet veriyordu. Arş-ı Rahmân bilinen gönüllere her şeyden önce ilâhî aşkın, ilâhî irfanın telkin olunmasını tarikat farizasından sayıyordu. Tarikat

dersi olan irşatlarda esas gaye atıl ve gafil insanları uyandırmaktı. Katı zühdün yerine din aşkını, Allah aşkını getirmek, gönüllerde birlik, İslâm kardeşliği ve yurt birliği kurmaktı, dolayısıyla edep, terbiye, ahlâk ve insanlık telkin eylemekti; insanları birbirine sevdirmek, kaynaştırmak gayretindeydi. Tarikatların ve tarikat felsefesinin ruhun derinliğine sinmiş bir hoşgörülük mesleği olması bundan ileri geliyordu, zira tarikatta esas gaye Cenâb-ı Hakk'ı korkutma yoluyla değil, sevdirecek tanıtmaktı; korkutmak, ürkütmek hayvan terbiyesiydi ve avama mahsustu. Mahlûkatın eşrefi ve ekmele olan insana, hele olgunlaşmış kâmil insana sevgi yakışırdı. Sevgiden hoşlanmayan yoktu ve olamazdı. İnsanı insana sevdirmek, bu sevgiye inandırmak, inandığına gönülden bağlanmak ve sarılmak lâzımdı "Vuslat ilallâh" denilen cemâlullah iştiyakı (Allah aşkını gönülde yaşamak, Allah'a yaklaşmak ve ona ulaşmak) yine gönül sevgisi ile olurdu.

Tarikat terbiyesinde, tarikat erkânında en başta gelen hususiyetlerden biri de dinî hislerin daha tabii, daha vicdanî bir hâle getirilmesi, Allah fikrinin mehâfetullah telkininden ziyade muhabbetullah esasına istinat ettirilmiş bulunmasıdır yani tarikat mensupları kudret, kuvvet sahibi Tanrı taaleyi kahredici, ezici, korkunç değil, rahîm, şefik, kerim ve gafûr olarak tanırırlar; onlarca Allah gazûb değildir, Allah herkese lutuf ve ihsan ile muamele eder; ne kadar suçu ve kusuru olursa olsun hiçbir kulundan vazgeçmez, hatta kendisine iltica ve dehalet etmesini bilen günahkâr kulunu daha çok sever, ve boynunu bükerek onun rahmet ve mağfiret kapısını çalan kulunu boş çevirmez, şân-ı ulûhiyyet bunu müstakzîdir (gerektirir.)

Medrese ile tekke arasında asırlar boyu sürüp giden anlaşmazlığı ve aralarındaki bariz farkları ve ayrılışları en kısa yoldan şöyle özetleyebiliriz: Yalnız nakli ilimlerle uğraşan medrese, seleften gelen ve hayata geçmeyen kuru derslerle insan beynini, dolduruyor ve biraz da uğraştırıyordu. Tekke ise insanın ve insanlığın ruhî, derunî, içtimai ihtiyaçlarını düşünerek ve bunları ön plana alarak hazırlığını ona göre yapıyor, teşkilât ve tedrisatını ona göre kuruyor, evvelâ bu ihtiyaç ve lüzumu yerine getirmeye çalışıyordu. Onun için eslâf dediğimiz eski devrin büyükleri şeriata "bilmek, öğrenmek"; tarikata "görmek, işlemek" demişlerdi. Zamanın ana kültürü sayılan medrese tahsili yapıldıktan sonra yine onlara göre bir de "ledünniyât"a girmek, derunî âlemlere dalmak icap ediyordu. Bu mertebeye ulaşmak için kalbî ihtisas mektebi olan tekkelere, dergâhlara koşuyorlardı. Tekkeler, dergâhlar gönülleri ilâhî, semavî, fikrî, felsefî, ahlâkî bir cazibeye sürükleyen yerlerdi ve müesseselerdi. Buralara sürüklemekle kalmıyor, bunları ayrı ayrı besliyor ve cemiyete yararlı hâle getiriyordu. Gerçekte dergâh bir vesileydi, dergâha değil, Allah'a geliyorlardı.

Cemiyet içinde tekkenin yeri: Öteden beri tarikat, tekke denilince hatıra mutlaka atalet, meskenet (tembellik, uyumsuzluk) gelir ve yine mutlaka baş-

kalarının sırtından, kesesinden kibarca geçinmek gibi şeyler hatırlanır. Hâl-buki hakikat bunun tamamıyla aksinedir, hilâfınadır. Dervişlikte başkasından bir şey istemek kadar ayıp, çirkin bir şey yoktur. İslâm dininde en merdut şeylerin başında teseül (dilenmek, dilencilik) gelir. Dilenenler, hele eli ayağı tuttuğu hâlde avuç açanlar, insanî, İslâmî bütün şeref, haysiyetlerini paymal etmiş olduklarından vaktiyle böylelerinin hâkim huzurunda şehadetleri kabul edilmezdi. Din büyükleri, tarikat uluları “Elinizi dilenci keşkülü yerine koymayın!”, “Gerekirse öl, isteme!” demişlerdi. Ama sonradan ortaya çıkan ve tekkelerin içinden yıkılmasında kuvvetli amil olan suistimaller, sû-i telakkiler alıp yürüdü. Bunlardan sonra bahsedeceğimiz.

Tekkeler bozulmadan önce bir terbiye ocağı, halk mektebiydi ve parasızdı. Kendi sınırları içinde kendi çapında halka eğitim ve öğretim yapıyordu. Bu arada ahlâk, adap ve tasavvuf ile ilgili dersler, yayınlar ve kültürel toplantılar oluyor ve herkes bunlardan bol bol istifade ediyordu.

Tekkeye herkes serbestçe girer çıkar, orada istediği kadar kalır, oturur, fakirse yer, açsa doyurulur, yoksulsa kayırılır, yatacağı yer yoksa hücrelerin birinde (tekkenin bir odasında) yatar kalkar, yer içer, Allah’a şükrederdi; bu münasebet vesilesiyle devlete, millete, o dergâhı kuran ve açan zata minnettar olarak candan, gönülden dua etmeyi unutmazdı. Okuma yazma meraklıysa ders görür, sohbetlerde bulunur, tekkenin şeyhi ve makam sahibi postnişin efendinin veya dergâha gelen diğer mümtaz ve mütemayiz şahsiyetlerin (üstün meziyetli kimselerin) talimî mahiyetteki irfanlı sözlerinden, irşatlarından istediği kadar faydalanır, feyizlenir, istidadı nisbetinde olgunlaşır, içi dışı nur olurdu. Bunların sağlık, varlık durumları nazarı itibara alınır, içlerinde en âciz olanı kendisine göre bir münasip işte kullanılırdı. Bu şekilde Türk harsına, Türk zevkine, dinî ve içtimaî hayatımıza yararlı hizmetlerde bulunan ve zamanında bir dârü’l-irfân-ı ilâhî hâlinde çalışan Türk tekkeleri İslâm dünyasına ve cemiyetlerine hayırlı, faydalı insan yetiştirmek için hasbî ve şifahî çalışmalarına devam ederken mektebin, kitabın girmediği yerleri de düşünmüşlerdi. Böyle uzak yerleri şeyh yerine halife (vekil) göndermek suretiyle aydınlatıyordu. Hak yolunda yapılan hizmet ve himmetin kıymetlenmesi için şümullenmesi lâzımdı, zira yalnız kendini düşünmek, yalnız kendini kurtarmak, sadece kendisiyle meşgul olmak İslâm ahlâkında ahlâksızlık sayılırdı. İslâmiyet, tek kelime ile insaniyettir.

Revnakoğlu hayatının ilk gençlik yıllarında yukarıda anlattığı medreseler ve tekkelerin Cumhuriyet sonrası tesir sahası giderek küçüldüğünü, birçoğunun mimarî bakıyyelerine kadar İstanbul’dan silinip kaybolduğunu gördü. Eski İstanbul’da insanı inşa eden bu iki müessese ortadan kayboluyor, bu iki referansı olmayan yeni tip insan şekilleniyordu...

Not düşelim, Revnakoğlu tekkelerin ahir zamanlarda, Cumhuriyet’in devrin kanunlarından

önce kendilerini nasıl imha ettiklerini de görmüştü. Tarih Konuşuyor’da üç yazısının başlığı “Tekkelerin Çöküntü Sebepleri’ydi.

Revnakoğlu, tekkelerin son postnişinlerini, medreselerin son müderrislerini tanıdı, onlarla hukuk tesis etmiş, şifahî ve kitabî malûmatı bizzat yine onlardan temin etmişti. İçlerinden bazılarını muhabbet duymuş, kimisinden de hazzetmemişti. Ders halkalarına dahil olduğu, kendilerinden musiki, hat meşk ettiği şeyler de vardı. Edebî vaziyetlerinin farkına varmış, matbu veya yazma eserlerine müracaat etmiş, duyduklarını, gördüklerini kaleme almıştı. Hemen birçoğunun cenazesine de iştirak etmiş, bir kısmıyla hayatlarındayken yazışmıştı da. Kiminin arkadaşı, kiminin evlâdı mesabesinde yakınıydı. Şeyhlerin, tekkenin halkla, tekke efradıyla, devletle ve diğer tekkelerle teması da dikkati dairesindeydi. Ölenlerden mezar taşını tesbit etmediği, dirilerden görüşmediği hulefâ yok gibidir. Bu mensup zümrenin bir kısmı Osmanlı Devleti’nin son yarım yüzyılında her kademedede mümeyyiz, müdür, kâtip, muhasebeci, belediyece, sanatçı, öğretmen ya da halktan esnaftı. Ömrünün ilk on yılı Osmanlı Devleti döneminde geçmiş olan Revnakoğlu’nun etrafındaki kalabalık bir zümre Osmanlı’da doğup büyümüş, ahir yıllarını Cumhuriyet’te idrak etmişti. Onun için Osmanlı henüz mazi değildi.

Bütün kültür sahaları, spor, tiyatro, tulûat, tekke mutfağı, hat, musiki alâka sahası, yazı mevzuuydu. Zekâî Dede’yi görmemişti, ama onu yazmıştı. Zekâî Dede’nin oğlu Ahmet Irsoy’u tanıyordu, Zekâî Dede’nin yanında yetişmiş torunu Münir Kökten’le ülfeti vardı. Sadeddin Kaynak’la görüşüyor, Kemal Gürses’le sevişiyordu Kemal Gürses’i yegâne yazan yine Revnakoğlu’ydu. Bolahenk Nuri Bey’i, Draman’da Kâdiriyye’den Kefevî Dergâh-ı şerifi son postnişini bestekâr, hanende Bahriyeli Edhem Efendi’yi... Bunlardan zaman zaman ilâhî geçiyor, musiki meşk ediyordu...

Cumhuriyet’le beraber dinin cemiyet hayatında kabul edilmiş nizamına aykırı fikirler ve pratikler geliştirenler görülmeye başlanmıştı. Revnakoğlu İstanbul’u ele alırkenecessüsü din sosyolojisinin bütün katmanlarına uzanıyordu:

1926’da Cemaleddin (Seven) adlı bir imam, Göztepe Camii’nde namazı Türkçe kıldırdı! Türkiye’de ardı arkası kesilmeyen tartışmalara mevzu olan Türkçe ibadetin ilk pratiği 1926’da kökence medreseli bir imam tarafından icra edilmiş, halk tarafından tepki çeken bu teşebbüsü pozitivist dünya görüşüne mensup Abdullah Cevdet ve Ahmet Ağaoğlu alkışlamıştı. Temas hâlinde olduğu Göztepe imamını çıkardığı İctihad’da kapak yapan ve “Tanrı’ya ilk defa Türkçe söyleyen imam” başlığıyla bu mevzuu ele alan Abdullah Cevdet, bugüne kadar uzanan ve cemiyette bir zümrece benimsenmeye devam eden bu görüşün neşriyatında ilk müdafiyiydi. Ancak bugüne kadar sürüp giden tartışmalarda ve yazılarda Cemaleddin Seven’in biyografisi eksik kalmıştı. Revnakoğlu, Göztepe imamı Cemaleddin Efendi’nin geçici olarak görevden alınmasıyla sonuçlanan bu hamleden çok uzun yıllar sonra 1 Ocak 1960’ta onu ziyaret etmiş, biyografisini kendisinden dinleyerek kaleme almıştı, yazısının başlığı “Göztepe İmamı

Hacı Cemaleddin Efendi (Seven)"di (179-525-540):

Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun *İstanbul Mezarlıklarında Yatan İlm-i Kirâat Mensupları ve Kurrâlar* isimindeki henüz basılmamış eserinde Göztepe imamı Cemaleddin Efendi hakkında şu malûmat verilmektedir:

Yetiştığı çevrenin icabı olarak medreseye verilmiş, orada okumuş, oranın kültürünü almıştır. İlmiye denilen sarıklı sınıftandır, fakat yeniliği çok severdi. İctihat yapmayı isteyecek kadar ileri fikirli hocalarımızdan biri olan Hacı Hafız Mehmed Cemaleddin Seven, Mahmut Paşa Câmî'-i şerîfi başımamı, Reîs-i kurrâ Hafız Bekir Hâzım Efendi'nin iki çocuğundan biriydi. Kardeşi Hafız Ahmed Kemaleddin Efendi ile aynı medresede beraber okudukları gibi, onun dışında ayrıca tahsil görmüşlerdi. Arapçayı az zamanda metotlu şekilde öğretmekle tanınmış Hacı İbrahim Efendi'nin Koska'daki meşhur Dârü't-Ta'lîm Mektebi'ne devam ederek orasını da birlikte bitirmişlerdir. Yine bu mektebin muallimlerinden edip, şair Mehmed Nüzhet Ortanca'dan ayrıca Türk ve Arap edebiyatı okumuşlardır. Kendilerini tanıyanlar her yere beraber gelen, camilerde yan yana mukabele okuyan bu ikiz kardeşe "Ahaveyn" ve "Çifte Hafızlar" derlerdi.

Hafız Cemaleddin Efendi, kardeşinden ayrı olarak "Hocazâde" ve "Hacı Hafız Efendi" diye tanınmıştır.

Cemaleddin Efendi, İstanbul camilerinin birkaçında, bilhassa babasının imam bulunduğu Mahmut Paşa Câmî'-i şerîfinde zaman zaman mukabele okudu, namaz kıldırır; teravîh namazlarını bazen hatimle kıldırır da oldu. Hutbeye çıktı, vaaz etti; ilmi, tarihî dergilerde yazı yazdı. Doktor Abdullah Cevdet'in İctihad mecmuası son zamanlara kadar yazı yazdığı dergilerden biriydi.

İstanbul orta mekteplerinde aynı zamanda muallimlik eden Cemaleddin Efendi, Cumhuriyet başlarında Sultan Selim Câmî'-i şerîfi karşısında açılan İmam Hatip Mektebi'nde ilm-i kelâm, ilm-i tevhîd, tefsir ve hadis okuttu. Sultan Reşad zamanında huzur derslerinde muhatap olarak vazife gördü.

Göztepe Camii'nin imam ve hatibi, bulunduğu 1926 yılında surelerin Türkçe- siyle namaz kıldırılmaya teşebbüs etmek cesaretini gösterdi. Cemaatin ve çevrenin bütün tariz ve hücumları karşısında bile yılmadan bunu kendi başına ciddiyet ile, ısrar ile bir defa olsun tatbik ederek istediğini yerine getirdi. 15 Nisan 1926 tarihli ve 202 numaralı İctihad mecmuasında bizde ilk defa görülen bu önemli olaya dair yine kendisinin bir yazısını görüyoruz.

Son zamanlarda öz Türkçe bir tefsir hazırlamakla meşgul bulunuyordu. Bir kısmı hece vezniyle yazılmış olan bu tefsirin birkaç parçasını fakire okumuş ve mütalaamı sormuştu. Üslûbu orijinaldi, şimdiye kadar yapılmamış bir şekilde kaleme alınmıştı; açıklamalar mümkün olduğu kadar özetlenmişti.

Muhterem verese ne yapıp yapıp bunu bastırırsa değerli bir hizmette bulunmuş olurlar. Hazret-i İsa'nın hayatı hakkında bir tetkik eseri yazmakta olduğunu yine o gün kendisi söylemişti.

[1964] tarihinde Göztepe'deki evinde vefat ettiği zaman yaşı yetmiş geçmişti.

Ufak tefek yapılı, kısa boylu, samimi ve cidden mütevazı bir zattı, bununla beraber gösterişsiz hâliinden, davasız hayatından beklenmeyecek, umulmayacak şekilde kudretli, cesaretli, hamleli, çok zeki ve anlayışlı bir ilim adamıydı, hakikaten bilgili, değerli bir insandı. Sarıklı olduğu hâlde ilk günlerde kendi arzusuyla şapka giyenlerdendir. Daima şık ve temiz giyer, altın çerçeveli monolok takar, gümüş saplı ince baston kullanırdı.

Ölümü zayıttan sayılabilir.

Revnakoğlu, Cemaleddin Seven'den Fâtiha, Asr ve İhlâs surelerinin meallerini de alır: (179-542):

"Hamd ve şükür Allah'a, âlemlerin rabbine, merhametli, pek merhametli Tanrı'ya, din (divan) gününün mâlikine (yahut melikine). Sana ibadet ederiz ancak, senden avn ve inayet dileriz ancak. Hidayet et bizi doğru yola, nimetini esirgemediğin zatların yoluna Allah; gazabına uğramış değiller, dalâlete düşmüş değiller. Amin."

"Asr hakkı için, insan muhakkak hüsrân içindedir, ancak iman edenler ve yararlı işler yapanlar ve birbirine hakkı tavsiye edenler ve birbirine sabrı tavsiye edenler müstesna."

"De ki o Allah birdir, Allah ulu efendidir, doğurmadı ve doğurulmadı ve ona ayar hiçbir kimse bulunmadı."

Bugün zaman zaman birtakım kalemlerde daha yüksek sesle dillendirilen bir başka düşünce, Revnakoğlu hayattayken fısıldanmıştı: Bektaşîlik dini. Babası da bir Bektaşî babası olan Revnakoğlu'nun onlarca Bektaşî tekkesi ve yüzlerce Bektaşî babasıyla geçen ömründen sonra 1955'lerde ilk defa bu din dile getirildiğinde şu satırları yazmıştı (195:5): Şurada açıklanması gerekiyor ki Bektaşîlik'in son aydın simalarından Doktor Bedri Noyan'ın İzmir'de yapılan Bektaşî törenlerinin birinde neden icap ettiyse söylemiş olduğu gibi Bektaşîlik bir din değildir ve hiçbir zaman din olamaz, olmamıştır; olması, olabilmesi de düşünülemez, çünkü bundan sonra bir başka din zaten kurulamaz, kurulsu da tutunamaz, yaşayamaz. Bunu denemek isteyen heveslilerin bütün gayret ve teşebbüsleri ancak buldukları yerde sıkışıp kalır, toplumdaki gereken ilgiyi göremez, göremeyeceği için de büyüüp gelişemez, yayılamaz. Herkes bilir ki yeni bir dine artık ihtiyaç yoktur ve kalmamıştır, zira İslâm dini dîn-i ekmeldir, peygamberimiz hâtimü'l-enbiyâdır." Revnakoğlu, bu fikrin hayata geçirilemeyeceğini düşünmüyordu, ama "Bektaşîlik" adıyla olmasa da zaman zaman "Alevîlik dini" hevesi hep bir zümre tarafından taze tutuldu.

Cemaleddin Seven
(179-1:490)

Hacıbeyzade Ahmed Muhtar bir cuma namazını başı açık kılmıştı. 1925'te İstanbul gazetelerinin birinde cuma namazını başı açık kılan bir adamdan bahsediliyordu. Geçmiş zaman İstanbul'unda bir yetişkin erkek, başı açık namaz kılmazdı! (195:2): "Dün Cihangir Cami'inde cuma namazını başı açık olarak eda eden bir zattan bahsediliyordu. Bu sabah matbaamıza telefonla müracaat eden ve birçoklarımızca meçhul olmayan bu zat Ahmed Muhtar Bey'dir. Bu sabahki refiklerimizin birinde intişar eden sözlerinde bilhassa dine ait olan kısmın iyi zaptedilmemiş olduğunu söyleyen Muhtar Bey, kanaatlerinin izahı için küçük bir risale neşredeceğini beyan etmiştir. Kendisi fitriyye mezhebi saliki olmasından dolayı dünyada yalnız bir din mevcut olduğu kanaatindedir."

Bu hamleyi ve çıkışı yapan Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar'dı. Cemaleddin Seven'in Türkçe namaz kıldırması gibi, Hacıbeyzâde de başı açık namaz kılıyordu...

Ancak gazete köşelerinde hakkında çıkan yazılar, arşivdeki sicil kaydı ve eserlerine serpiştirdiği malûmatla bir biyografisi teşkil edilebilen Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar (ö.1954), devrinin bu kırk ambarı, kendisiyle doğrudan temas kurmuş Revnakoğlu'nun kaleminde bütün cepheleriyle yer alır. Kendisinden, o emsalsiz hafıza ve tecrübelerinden İstanbul'u dinlediği bu adam, babasının mensup olduğu Kubbe Tekkesi'ndendi. Biyografisi, müktesebatı tespit edilemeden vefat eder endişesiyle Hacıbeyzâde hayattayken sesini, sözünü, hülâsa her şeyini kayda almak isteyen ve onu bir perestîşkâr gibi takip eden Revnakoğlu, bir notunda onu tanımlarken "Edip, nüktedan, asil İstanbul çocuğu, muharrir, müellif, gazeteci, tarihçi, folklorcu, bir müddet politikacı, biraz maceracı, tarikatte Rifâ'î dervişi, kendi tekkesinde meydan reisi, kuvvetli zikirci, kıyamcı, sonra Bektaşî, en sonra erkân görmüş icazetli Bektaşî babası" dediği bu kırk ambarı bütün cepheleriyle müstakil bir çalışmada anlatır. Revnakoğlu'nun vefatı münasebetiyle yazdığı "Hacıbeyzâde Ahmed Muhtar Beybaba (Muhtar Yeğtaş)" başlıklı bu yazısı onun kültür tarihinde erişmek istediği bir menzilin hikâyesiydi, vakıa erişmişti de (195:4-86):

Dinî, ruhanî ve uhrevî bir tarikat olmaktan ziyade halkın içinden doğmuş, halkın ruhuna inmiş ve sinmiş ve daha ziyade muhabbet üzerine kurulmuş ve muhabbeti ibadetten saymış insanî, içtimaî bir müessese olan Bektaşîlik içinde ve tarihinde isim yapmış veya bir yönden tanınmış değerli şahsiyetler hakkında şimdiye kadar derli toplu ve esaslı bir inceleme yapılmış değildir. Tarikat ve tasavvuf tarihi bakımından lüzumlu olduğu hâlde henüz ciddi şekilde ele alınmamış bulunan bu konunun aydınlatılması çok gecikmiştir. Yazılması lâzım gelenlerden çoğunun zamanla unutulması hatta tamamıyla kaybolması ihtimali bile vardır. Vaktiyle *İstanbul Tekkeleri Tarihi* isimli eserimizi yazmaya ve bitirmeye çalışırken bu lüzumu da düşünmüştük. Bektaşîlik'te şahsiyet sahibi olmuş veya eser vermek suretiyle büyük küçük bir iz bırakmış kimseleri de diğer tarikat büyükleri arasında ayrıca tespit eyleyeceğiz;

bir kısmını yakından tanıdığımız, birkaçını iyi bilenlerden dinlediğimiz bu simaları sırası geldikçe birer birer yazacağız. Şimdi son yıllarda tanınmış, sevilmiş, irfanlı, meziyetli bir Bektaşî babası olan Hacı Beyzâde Ahmed Muhtar'dan başlıyoruz:

Son çağın Bektaşî babaları ve münevver tarikat adamları arasında zarafet ve asaleti ile, nüktedanlığı ile mümtaz bir sima olan Ahmed Muhtar Beybaba, Beylerbeyi Topçu Miralay Karagözzâde Hacı Osman Bey'in oğludur. Muhtar Bey'in Hacıbeyzâdelik'i, Karagözzâdelik'i buradan geliyordu. Kendisi Hacıbeyzâdelik'i daha çok benimsedi ve onunla tanındı.

İstanbul'un eski hayatını, eski ricalini tanıyan, şehrin kıyısını bucağını onun kadar iyi bilen, iyi tanıyan ve sorulduğu zaman hususiyetleri hakkında bir yığın malûmat veren insana pek az rastlanılır. Geçmişteki hayatımızı bütün dekorları ile Türk sahnesinde cıvıldaştıran Musahipzâde Celâl Bey merhum bile klasik bir tiyatro muharriri, eski İstanbul efendisi, Üsküdar'ın yerlisi ve kişizadesi, babadan dededen saray mensubu olduğu hâlde mazimize dair birçok konuları yazar ve incelerken Muhtar Bey'e koşar, ondan sayfalar dolusu bilgi ve hatıra alırdı, çünkü o da biliyordu ki Muhtar Bey'in kafasındaki çeşitli malûmat ve hatırat, hele o hafıza arşivinden çıkarıp çıkarıp kullandığı yüzlerce yüzlerce seçilmiş fıkralar, hikâyeler, menkıbeler bir folklor araştırmacısı, bir memleket tarihçisine bol bol döküman verecek genişlikte ve zenginlikteydi.

Ecdadından bir sürü mal mülk kalmış, fakat manasız, inatçı birçok pürüzler dolayısıyla bunlardan gerektiği şekilde faydalanamamıştır. Bin bir sıkıntı ve üzüntü ile geçen son perişan günlerinin ıstırap ve ihtiyacı onu zerrece değiştirmede, ruhundaki kibarlığı bozmadı, her yerde, her mecliste yıpratmadan konuşturduğu İstanbul efendiliği gibi, sözünde ve hâlinde görülen ecdat asalet ve terbiyesi de bütün ömrü boyunca aynı şekilde devam etti durdu.

Son devrin şeyhü'l-muallimîni (muallimlerin şeyhi, öğretmenlerin en yaşlısı) Ali Nazîmâ, şeyhü'l-muharririni Seyyid Süleyman Tevfik Beybaba ve A'vânzâde Eczacı Süleyman Bey gibi o da hemen her sahada eser vermiş, her işte kendisini denemiş bir adamdı. *Hanım Şairlerimiz* ismi ile meydana getirdiği küçük kitabında kalem sahibi kadınlarımızı, eserleri ve hâl tercümelemleri ile bize ilk defa o tanıttı. "Ahmed" müstear adıyla yazdığı *Tarik-i Aşkta İtikadım* isimli kitabı tasavvufta aşkın yerini ve felsefesini öğretiyordu.

İstanbul'da yerleşmiş Bektaşîlik'in ve diğer tarikatların felsefî, meslekî, biraz da tarihî organı olan ve her Rumî ayın ilk günlerinde çıkan Muhibbân gazetesini Muhtar Bey, başladığından son sayısına kadar kendi parasıyla çıkarttı. Rıza Tevfik, Bektaşîlik'inin icabı olarak bu gazetenin başmuharrirliğini yapıyordu, fakat eşe dosta, ihvan ve yarana bedava dağıtılması yüzünden masrafını koruyamıyordu. Muhtar Bey yine de de onu yıllarca yaşattı.

Hacıbezzâde Ahmed
Muhtar (Ortakdağı) (195:2)

İstanbul mahallelerini, meydanlarını, cadde-lerini, tarih yapıları ile çeşitli isimleri ile sıralayan ve hepsini bir bir gösteren *Salık Veren* adındaki orijinal kitabı İstanbul Belediyesi'nin neden sonra çıkarttığı *Şehir Rehberi*'nden yıllarca önce ilk olarak onun kalem ile vücuda getirilmiştir. Kendi tabiriyle "Memâlik-i şâhâ-nede bulunan bilcümle liva ve kazaların nahiyelere kadar hurûf-ı hecâ üzerinde esamisini resmen merbut buldukları taksimât-ı idâ-reler ile beraber gösteren" *Osmanlı Memleketleri* namıyla yazılan küçük cep kitabı da aynı konuyu daha yayılmış, daha genişlemiş olarak

devam ettiriyordu. Bunlardan başka *Teshîl-i Mesâlih-i Resmîyye*, *Mir'ât* ve *Bir Uzun Arzuhâl* isimli eserleri de ayrıca memâlik-i Osmâniyye'nin (Türkiye'den) bir köy ehemmiyetinde olan mahallelerine varıncaya kadar cümlesini yine hurûf-ı hecâ tertibi üzere bildirmesi, zamanında devâir-i resmîyyenin son derece işine yararmıştı.

Türk yemeklerinin her çeşidini terkipleriyle anlatan ve bunların nasıl yapıldığını öğreten *Aşevi* adında iki ciltlik resimli ve bu sahada ilk ilmî eseri beynelmile aşçılığa, sofracılığa, alaturka, alafranga yemeklere ait evlerimize, ailelerimize nazârî, amelî birçok şeyler getirmişti. "Rind tarhanası müstahsili" Hacı Beyzade bunları Eyüp'te Kurukavak'ta oturan Kâdirî şeyhi Hacı Ârif Efendi'den öğrenmişti. Onunla beraber "Aşevi" adıyla açacakları bir mektebin imtiyazını almaya teşebbüs ettiler. Düğün yemeklerinin ve yemek pişirmenin inceliklerine vâkıf, sanatkâr Türk aşçısı yetiştireceklerdi, engeller çıkınca mümkün olmadı.

Latifeli fıkralar, güzel konuşmalar yapan *Bakla* adındaki eseri, Bursa'nın iç ahvalinden ve sergilerinden bahseden *Bursa Rehberi*, garson yetiştirmek usulüne dair bilgiler veren esercîği de değerli kalem mahsulleri arasında sayılabilir. Bu faydalı çalışmaları dolayısıyla kendisine Avrupa sıhhî mehâfilinden takdirnameler gönderilmiş, Bursa sergisi dolayısıyla da Hilâl-i Ahmer hidemât-ı fi'liyyesinden bir gümüş madalya verilmişti.

Avrupa'ya kaçtığı sıralarda Jöntürkler ile beraber Paris'te çıkarttıkları "Feryat Abdülhamîd Elinden" yahut onun kısaltılmışı olan "Feryat Türke" isimli taş basması aylık mecmuayı baştan başa kendisi dolduruyor, kendisi dağıtıyordu. Bazı sayılarını İstanbul'a getirip edebî mahfillerde ve hususî toplantılarda aydın gençliğe okutabilmişti.

Kabir Azabı isimli küçük çaptaki en son eserini "1936'da Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne Açık Mektup" olarak yayınlamıştı Kabında "İlmî, Fennî ve Mü-

şahedeli Ciddi Bir Eserdir" dediği bu risaleyi yine kendi parasıyla bastırmıştı, parasız dağıtıyordu. Asrî kabristanlarda kabir azabından kurtulmanın çaresini öğretiyor, yanlışlıkla diri diri gömülmenin mutlaka önlenmesini istiyor; feryadını, endişesini ilgili makamlara duyurmaya çalışıyordu.

Kendisinin ilk bağlandığı ve uzun bir süre çeşitli hizmetleriyle içinde bulunduğu Kâdiriyye, Rifâ'iyye başta olmak üzere raksa, ritme, müziğe önem veren, İstanbul'da yerleşmiş diğer devranî, kıyamî tarikatların zikir tarzlarına, adap ve erkânına bilhassa âyîn-i şeriflerin usul ve icrasında görülen klasik ritmin özelliklerine dair bir hayli bilgisi ve görgüsü vardı. İlâhî aşkın cevelân-gâhı olan erenler meydanında bizzat hizmete soyunarak bunları birer birer yaptığı ve zevkine varıp yıllarca içinde yaşadığı için bu konularda çok geniş olan vukufu sadece kitabî malûmattan ibaret kalmamıştır. Onun bu bulunmaz tarafını yakından bildiğimiz için faziletli, rahmetli hocam Hakkı Tarık Us ve Hasan Ali Yücel başta olmak üzere, kitabeler üzerindeki çalışmalarım da baş rehberim merhum Rıfki Melûl Meriç, güzide insan Hamamcı İhsan, en son Profesör Baltacıoğlu, Muhtar Bey'i çok seven aziz meslektaşım Niyazi Ahmed ve bu âciz, kendisinden bunların bir an önce tespit edilmesini kim bilir kaç defa söylemiştik, hatta kabil olursa teybe, filme alınmasını sırası düşen yazılarımızda tekrar etmiştik. İlgili makamların da dikkati çekildiği hâlde yine bir netice çıkmamıştı. Sesle, nefesle kaim olduğu için zamanla azalan ve hatta yavaş yavaş kaybolmaya yüz tutan yakın tarihimizin bu millî, bediî servetinden artakalmış izlerini bütün hurdesiyle, incelikleri ile gayet iyi bildiği hâlde Muhtar Bey isimli kendisi de tarih olmuş bu canlı arşivden bunları yolu ile, erkânı ile bir türlü derleyip toparlayamadık. Çok yazık oldu cidden!

Muhtar Bey'in dost meclislerinde pek kibarca yaptığı örnek latifeleri, şakacılığı gibi imrendiren nüktedanlığı ve hazırccevaplığı da bir başka âlemde.

Aslında Kâdirî dervişiydi. Kâdiriyye'nin Âhiyye kolundan eski bir dergâh olan Karagümrük'teki Alime Hatun (Kabakulak Tekkesi)ne pek genç yaşta iken babası ile beraber intisap etmişlerdi, sonra kendisi Rifâ'îlik'e geçti. İstanbul kıyamî dergâhları içinde pek intizamlı, ihtişamlı, coşkun zikirleri ve "Kubbeliler" denilen maruf zikirçileri ile büyük şöhret yapmış bulunan Rifâ'iyye'den Kubbe Tekkesi'ne geldi. Buranın sâlikânı arasında seyr ü sülûka girerek uzun yıllar hizmete soyundu. Evvelâ meydan nakipliğinden başlayarak çırakçılık etti (çırakları uyandırıp kandilleri yaktı) sonra da post nakipliği yaptı. Bu tekkenin son şeyhi Ali Haydar Bey'in Beylerbeyi Bedevî Tekkesi şeyhi Said Efendi tarafından posta iclâs edilmesi (törenle posta çekilmesi) dolayısıyla Muhibbân Gazetesi'ne yazdığı küçük bir yazıda bunu kendisi de anlatıyor:

"Kubbe Dergâh-ı şerifi şeyhi Haydar Efendi'nin iclâsları icra olunurken cemiyetin esnâ-yı icrâsında kutbhânedede çerâğ tutmak, âdâb-ı tarîk icabınca mezkûr meydanda birçok sene bizzat ettiğimiz hizmetkâr yamaklığına bina-

en bizim vazifemiz dahilindeydi. O tarihte Ankara'da bulunarak bu nimetten mahrumiyetimize ne kadar teessüf etsek azdır.." (15 Şubat 1325, no. 6)

Muhtar Bey'in tekkede o zamanki adı "Cihangirli Muhtar Dede" idi. Şeyh Ali Haydar Efendi'nin ekseriyetle sağında zikir eden yine bu dergâhın eski dervişlerinden "Posbıyık" lakaplı diğer Muhtar Bey'e de "Küçük Muhtar Bey" denilirdi, ondan ayrılması için Karagöz Hacıbeyzâde Muhtar Bey'e "Büyük Muhtar Bey" derlerdi. Kuvvetli zikirciliği dolayısıyla kıyam zikirlerinde tev-hîdde ve ism-i celâlde çok defa reisin yanı demek olan kanada girmesiyle ba-zen zikrin idaresini olduğu gibi üzerine alır, reislik ederdi. Zikir hareketleri, zikir idaresindeki ustalığı, bir delikanlı gibi saatlerce zikre dayanması, tevhi-din kısım edilmesinde servi dalları gibi endamlı edalı bir şekilde iki tarafına sallanması, hele boyun atışları görülecek şeydi. Bu işte, bu zevkte hakikaten örnek gösterilecek eşsiz insandı.

Devrin büyük âlim ve müelliflerinden Mekteb-i Sultânî (Galatasaray Lisesi) muallimlerinden Hacı Zihni Efendi hazretlerinin torunu ve o zaman Gala-tasaray Lisesi'nde okuyan meşhur Aktör Şadi Fikret Karagözoğlu da o tarih-lerde zikre ve zikirciliğe hevesli olduğundan küçük yaşta bu tekkeye girmişti. Kendisi sonradan Dârübedâyî-i Osmânî'ye (şehir tiyatrosu) geçerek sah-neye çıkması ve ayrıca kendi kurduğu yeni sahnenin müdürlüğünü yaparak aktörlüğü meslek etmiş olması yüzünden eve alınmıyordu. Bundan dolayı Beylerbeyi'nde tiyatro yanında Abdullah Ağa Mahallesi'nde Bedeviyye'den Seyyid Efendi Tekkesi'nde yatıp kalkıyordu. Her hafta buradan kalkar, Fatih Küçükmustafapaşa çevresindeki Kubbe Tekkesi'ne gelir, aynı zamanda ailesi büyüklerinden amcası olan Ahmed Muhtar Bey'in yanında zikre girer, henüz talebe çağında bir genç olduğu hâlde zikrin ahenk ve intizamla devamında dikkat çeken bir kabiliyet gösterirdi. Daha sonra Karagömrük'te yine Rifâ'iy-ye'den Ümm-i Kenan Tekkesi'nin Üsküdar'dan getirilen usta zikircileri ara-sında yer aldı, orada da kendisini gösterdi; meşhur Zakirbaşı Yaşar Şadi gibi mevcudiyeti ile tekkenin kıymetini arttırdı. Tekkenin ilk ve son şeyhi Abdül-halim Kenan Efendi (Kenan Rifâî) de bu güzel kıymetli gence kızını vererek onu kendisine damat etti. Şadi sonradan Zakirbaşı Yaşar Baba'ya intisap ey-ledi. Yine Kubbe'nin eski dervişlerinden Postacı Giritli Ali Cemali Baba'nın rehberliği ile ondan nasip aldı ve Bektaşî oldu. 29 Aralık 1941 tarihinde cem-al âlemine göçtüğü zaman bu yolda kıdem sahibi olmuş bir Bektaşî can idi.

Muhtar Bey bu şekilde uzun yıllar Kubbe Tekkesi'nde hizmette kaldıktan sonra yakın dostlarından Şemseddin Sami Bey'in yaptığı teşviklerle Bektaşî-lik'e gönlünü kaptırır. Kubbe Tekkesi'nde kıdem ve liyakatine karşılık kendisine hilâfet verilmesinin lüzumundan fazla gecikmiş olması da zaten canını sıkıyordu. Hülâsa ikisi bir araya gelince Bektaşîlik'e girmeye karar ver-di. Tekkenin nukabasından eski meydancı Süvari Arnavut Süleyman Dede ile birlikte Karaağaç Bektaşî Tekkesi son postnişini Hüseyin Zekî Baba'ya gidip

ondan nasip aldılar. Daha sonra Çamlıca-Tâhir Baba Tekkesi son postnişini ve zamanının halifebabası Ali Nutkî Baba tarafından Muhtar Bey'e babalık icazetnamesi verildi. O tarihlerde Topkapı Bektaşî Tekkesi'nde mihman eden (yatıp kalkan) Mehirci Musa Kâzım Efendi de yine Ali Nutkî Baba'dan bu arada babalık almıştı. Süleyman Dede ise bir hayli yaşlı, kıdemli olduğu hâlde babalığı istemedi, ona yakın mertebelerde tâçlı derviş olarak kaldı.

Muhtar Bey bundan sonraki babalığını tekkeye kapanıp postunun altında bi-riken nefesleri toplamayı, gittiği yerlerde kırbaç şaklatma yoluyla değil, tam tersine cebinden para harcayarak göz nuru ve ter dökerek yapıyordu.

Bilhassa Muhibbân'daki kıymetli yazıları ile, diğer yayınları ile Bektaşîlik baş-ta olmak üzere İslâm âleminde tanınmış tarikatların mazisine ve irfan ta-rihine unutulmaması lâzım gelen büyük hizmetlerde bulundu. Kendi eliyle yaptığı değerli, hünerli işlerden biri de alçıdan vücûda getirdiği tâc-ı şerîf modelleriydi. Tarikatın hususiyetine göre destâr-ı şerifleri çeşitli şekillerde sarılmış bu rengârenk bu tâc-ı şerifleri için bir sanat eseri sayılacak kadar gü-zel şekilde yaptığı oyma tezyinatlı yaldızlı kavukluklar da bize bırakmış oldu-ğu kıymetli eserler arasındadır. Bunlardan bir tanesi elimizde, bir örneği de İstanbul Belediyesi Müzesi'nde bulunuyor. Bu müzedeki tarikat odalarının tanziminde, eşyalarının tertip ve tasnifinde Muhtar Beybaba'nın büyük eme-ği geçmişti. Müzenin ilk müdürü Takvimci Ahmed Ziya ve İstanbul Mektup-çusu Osman Nuri Bey merhumların başında yaşlı hâline bakmadan bir genç gibi hem de hasbî olarak aylarca çalışmış didinmişti. İstanbul'un ve İstanbul belediyesinin ilk defa böyle bir müze kazanmasından, zengin malûmatı ile, irşatları ile, devamlı gayret ve hizmetleri ile bizzat amel olmuştu.

Yaratılıştta uyanık fikirli, keskin zekâlı ve inkılâpçı bir zat olan ve bundan do-laylı olmalı kendisinin "fitriyye mezhebi"ne salık bulunduğunu söyleyen Ah-med Muhtar Bey, 1925 yılında Cihangir Câmî'-i şerifinde o güne kadar görül-memiş şekilde başı açık cuma namazı kıldığı için gazeteler kendisini "Cuma namazını başı açık olarak eda eden bir müslüman!" diye yazmışlardı.

Ahmed Muhtar Bey'in babası Hacı Osman Bey, Mühendishane-i Berrî-i Hümâyûn'un ilk yetiştirdiği zabitlerdendi. Tophane'de Dîvân-ı Harp azalığında bulundu. Devrin tuhaflarından, hoşsohbet, meclis-ârâ bir zat olan Hacı Os-man Bey mezar taşındaki manzum kitabede yazılı olduğu gibi "ehl-i dil, sâhib-i kerem bir pîr-i hoş-meşrep idi." Zamanında ricâl-i ulviyyeden ve kudemâ-yı askeriyyeden sayılırdı." 9 Rebiülevvel 1330 - 12 Haziran 1328 tarihinde göçtü.

Hakkı Tarık Hocamızın himmeti ile meydana getirilen ve mahza kendi eseri olan *Basın Hayatımızda Elli Yıl* jübilesinin ikincisinde Bektaşî, Rifâî, Melâmî ve Mevlevîlik'e mensup şeyhler, dedeler, babalar vardı, bunlardan biri yine Muhtar Bey'di. Hakkı Tarık Bey bu münasebetle kendi gazetesi olan Vakîf'e yazdığı bir yazısında Muhtar Bey'in jübileye girişini şöyle anlatıyor:

“Basın Hayatında 50 Yıl. İkinci Jübilede Bektaşî ve Mevleviler: ...Hacı Beyzade Ahmed Muhtar Bey... 56 yıl evvel basılan küçük kitap *Osmanlıca Bilenlere Dört Günde Ermenice Okumasının Usulü'nü* öğretiyor. *Şair Hanımlar* ve *Memleket İsimleri* gibi lüzumlu teliflerin ilk örnekleri onun elinden çıkmıştır. Meşrutiyet'ten sonra Babıali umûr-ı muhtelif kalemde ser-müsevvidlikten kırk yaşında rind imalathanesini açıp tarhana yoğurmaya koyulurken bir yandan da Aşevi, [*Tarik-i Aşkta İtikadım* gibi kitaplar], Muhibbân gibi gazeteler neşrediyordu. Soyadının delâletinden anlarsınız ki “Yeğtaş”la “Bektaş” arasında fark eski yazıda bir noktadan ibaret. Ona göre bu isimde Bektaşî fahrindeki dilimlerden birine işaret vardır. Filvaki Cemaleddin Server'in takdire değer bir sabır ve gayretle hazırladığı *İstanbul Tekkeleri Tarihi*'nin henüz bastırılmamış sayfalarından öğreniyoruz ki Beylerbeyi'nde İstavroz'da Bedevî Dergâhı dervişi, kıyamî zikirleri ile vaktinde büyük şöhret ve muhit yapmış olan Rifâ'iyye'den Kubbe Tekkesi'nin nakibi, sonra reisi ve Meddah Sürûri ile aynı tekkede yan yana zikir halkası arkadaşı, tekke tabiriyle pirdaşı Hacıbeyzâde Muhtar Bey, Şemseddin Sami Bey merhum gibi eski bir Bektaşî babasıdır. Kendisinin yeğeni ve Türk sahnesinin sevimli sanatkârı Şadi merhumu erenler meydanında nasip alması için pîr evine götürülen de odur. Fakat Kırşehir pîr evi postnişinliğine Cihangir'deki evinin sohbet odasında kalmayı tercih etmiştir. Bektaşilik'te altı büyük günah sayılır. Bunlardan biri Allah'ı vazifeye davet etmektir. Baba erenlerin gönlü hoş olsun diye ben de sağlığı için dileğimi gizliyorum. (Vakit Gazetesi, Kasım 1948, pazartesi)

İstanbul Ansiklopedisi, Muhtar Beybaba hakkında şu kısa satırları yazmıştır: “Servet erbabından münevver bir İstanbulludur. Asrımızın ilk yıllarında Boğaziçi'nde Paşabahçesi'nde otururdu. Sohbetlerinde zarafeti ile tanınmıştı. Söylendiğine göre Kilyos'ta bir yazlığı vardı, *Şair Hanımlarımız* adında bir risalenin de müellifidir. Devlet adamı ve meşhur muharrir Hamdullah Subhi Bey'in de kayınpederidir.” (c. 1, s. 247)

Eski Evkaf Nezareti'nin kütüphaneler müfettişliğinde, Darülaceze müfettişliğinde ve en son Kızılay Aşevleri müfettişliğinde kısa bir süre bulunan Muhtar Bey, son günlerini Nuruosmaniye'de eski muhibbelerinden, gün görmüş sonra fakir düşmüş dul bir hanımın yanında geçirdi. Gözleri görmez olmuştu, fakat hiç üzüntülü görünmüyor, “Görmesek de olur, dünyanın gıvırından zıvırından bıkmış yorulmuş gözlerimizi ancak bu şekilde dinlendirmiş olacağız!” diyordu. Bu derece sabırlı ve mütevekkildi. Lâkin ne yazık ki kendi sahasında, kendi çapında ilmiyle, kalemiyle, kimseye benzemeyen o ateşli zekâsıyla tarihimize, matbuatımıza pek çok hizmetler etmiş bulunan bu deryadil ve asil adam bakımsızlık, ilgisizlik yüzünden yürekler sızlatıcı bir perişanlık içinde göçtü gitti.

Eski dostlarından fazıl, mübarek dostumuz Mehmed Nüzhet Ortanca her manasıyla cevher sayılan şu iki tarihi vücuda getirdi: “Karagözzâde yazık

göçtü bekâya Muhtâr, 1374”; “İhtiyâr etti bu târih-i güherdârı kalemi - Pek yazık oldu dedim göçtü bekâya Muhtâr, 1374”

İstanbul'a Cemaleddin Efganî adında bir reformcu gelir. O, lehinde aleyhinde bir yığın yazı yazılmış, hem Türk milliyetçilerinden hem de İslâmcılardan takipçileri, hayranları çıkmış bir reformcuymdu. Efganî, İstanbul'da Eyüp'te Murad Buhârî Tekkesi'nin şeyhi meşhur Melâmîlerden Süleyman Belhî (ö.1877) ile de temas kurmuştu.

Şeyh Murâd el-Buhârî Tekkesi şeyhi Süleyman Belhî'nin üç oğlundan Abdülkadir Belhî (ö.1923) babasının boşalttığı posta geçmiş, ikinci oğlu Burhaneddin Belhî (ö.1930) ise resmî ya da gayiresmî bir vazifeye meşgul olmamış, ancak kısa bir müddet Eyüp Kalenderhanesi'nde vekâleten şeyhlikte bulunmuştu. Bu şahsiyetlerden Burhaneddin Belhî (Burhaneddin Kılıç), babasının muhabbet ve alâkasını celbeden Efganî'yi yakından tanır, dinler, kendisine hayranlık duyar. Revnakoğlu, Murad Buhârî Tekkesi'nin efradıyla bağ tesis etmiş, Burhaneddin Belhî'den notlar almış, bu arada temin ettiği vesikalardan birinde Burhaneddin Belhî'nin Efganî'ye dair yazdığı bir biyografiyi elde etmişti. Bir şeyhin dilinden ya da kaleminden çıkma Efganî'ye ait bu müstesna ve diğer Efganî çalışmalarında bahsedilmeyen hususlar da ihtiva eden bu niyografik yazı, Revnakoğlu dosyalarına girer. Not edelim tekrar, aşağıdaki metnin dili Melâmî şeyhi Burhaneddin Belhî'nindir (259:370-81):

Merhum müşarünileyh Kuner sâdâtındandır. Küçük yaşında iken Afganistan'ı veba istilâ eyleyerek ebeveyn, ve akrabasını da mahveylediğinden yalnız kalmıştır. İstidâd-ı hudâdâdiye inzımam eylemiş sa'y ve gayret ile tahsil ederek 18 yaşında ulûm ve fûnunu tekmil eylemiştir. Taleb-i ilm uğrunda bütün meşâkk ve mezâhimi iktihâm ederek Meşhed-i mukaddes (Kerbela - Neced-i eşref), Herat, Buhara, Belh ve sair ulema ve fuzalâsı çok olan memâlik-i şarkiyyeye seyahat ederek tevsî'-i ma'lûmât eylemiştir.

Maskat-ı re'sine avdetinde kabâil ve aşâir beyninde muharebât zuhur etmesine binaen kendi mensup olduğu kabilesi ile birlikte rakiplerine karşı harp etmiş ise de ber-muktezâ-yı şive-i kader talihi yaver olmayarak bu muharebede mağlûp olmuş, bunun üzerine Afganistan'ı terk ederek İran'a geçmiştir. Orada uzun müddet ikameti esnasında İran ulema ve fuzalâsına istibdadın makduh ve istiklâlin memdûhiyyetini telkin için minberlerde hutbe irat etmeye başlamıştır.

İran şahı Nâsıruddin Kaçar, Seyyid Cemaleddin'in terakki ve teâlî-i İslâm için yaptığı meviza ve nasâyhinden hoşlanmayarak halk ayaklanmasından ihtirazen müşarünileyhi memleketinden ihraç etmeye teşebbüs ederek merhûm-ı müşarünileyhi nâ-mizâc olduğu hâlde derdest ettirmiş ve çıplak ata bindirek memleketi hududundan harice çıkartmıştır.

Seyyid Cemaleddin oradan Rusya'ya gitmiştir ve Kafkasya'yı kâmilten gezmiştir ve menâzır-ı tabiiyyesini çok beğenmiştir. Bir gün o taraflarda mihman-

darı ile birlikte araba içinde gezinti yapmakta iken arabanın atları nedense birden bire ürkerek dört nal ile koşmaya başlamışlar ve atları zaptetmek bir türlü mümkün olmadığından Seyyid Cemaleddin'in arkadaşları can havliyle kendilerini arabadan atmışlar, müşarünileyh arabadan inmeyerek sebat etmişler, nihayet etraftan yetişilerek araba güç hâl ile durdurulmuş, bunun üzerine müşarünileyh geride kalan arkadaşlarıyla buldurtmuşlar ve hep birlikte çay içerek yorgunluğu bertaraf etmişlerdir.

Rusya imparatoru Alexander, Seyyid Cemaleddin'i sarayına davet ederek Rus ulemasıyla mübahase ettirmiştir. Mesele şuydu: Kur'ân-ı kerimde mevcut "İnnallâhe lâ-yuhibbu'l-fâsıkın" ve daha bunun gibi mezemmet-i küffâr hakkında olan âyât-ı şerifeyi kaldırmak için kendi İslâm tebası beynindeki mesâhifi toplattırıp mezemmet-i küffâr hakkındaki âyât-ı şerifeyi çıkardıktan sonra yeniden bastırıp dağıtmaktır. Seyyid Cemaleddin, imparatorun davetine icabet ederek saraya geldikte imparator tarafından bizzat istikbal edilerek eli sıkılmış ve kendi ulemasını müşarünileyhe takdim eylemiştir ve mübahaseyi dinlemek için mecliste hazır bulunmuştur. Mübahase beş gün devam etmiş ve lisân-ı umûmî olan Fransızca ile müdâvele-i efkâr olunmuştur. Seyyid Cemaleddin, Rus ulemasına karşı Kur'ân-ı zîşânı tahrif etmek siyaseten çok tehlikeli bir iş olacağını ve nihayet umum teb'a-i İslâm ayaklanarak Rusya'nın başına birçok felâket getirebileceğini delâil-i kâtî'a ile ispat ve işhâd ederek Rus ulemasını ilzam eylemiştir. Bunun üzerine Rus hükûmeti de bu teşebbüs-i menfûrundan vazgeçmiştir. Seyyid Cemaleddin, saraydan müfâratat edeceği zaman imparator müşâyaat ederek seyyid-i müşarünileyhi istasyona kadar getirmiştir ve elini sıkarak veda etmiştir.

Sultan Abdülaziz Han'ın zamân-ı saltanatında H.1286 tarihinde Seyyid Cemaleddin, İstanbul'a gelmiş, o esnada Darülfünun'un ilk resm-i küşâdına tesadüf ettiğinden müşarünileyh Darülfünun müdürü Hoca Tahsin Efendi'nin delâleti ile mezkûr Darülfünun'a müderris tayin edilmiştir ve bu vesile ile Darülfünun'un resm-i küşâdında gayet fasih ve belîğ Arabiyyü'l-ibâre bir nutuk irat eylemiştir. Ve sonraları Meclis-i Kebîr-i Maârif azasından olmuştur.

Hazret-i Seyyid, Hoca Tahsin Efendi'nin refakati ile Eyüp Sultan Nişancı'sında Şeyh Murâd el-Buhârî Dergâh-ı şerifi'nin postnişini bulunan Şeyh Seyyid Süleyman el-Belhî el-Kunduzî İşân hazretlerinin ziyaretlerine gelmiş ve saatlerce mübâhase-i ilmiyyede bulunmuşlardır. İkinci defa gelişlerinde Süleyman Belhî hazretleri, Seyyid Cemaleddin hazretlerine durumunu oğulları Seyyid Burhaneddin Kılıç hazretlerini takdim ederek diyorlar ki:

- Ben ihtiyarladım, siz ise gençsiniz. Oğlum Burhaneddin'i sizden tahsil-i ilm etmek için size şakirt ediyorum.

Bunun üzerine Cemaleddin Efganî elini başına görürerek "Ale'r-re'si ve'l-ayn" demiştir. Süleyman Belhî hazretleri, Seyyid Cemaleddin Efganî veda edip git-

tikten sonra oğlu Seyyid Burhânedîn Belhî'ye demiştir ki:

- Ben ne Hindistan'da ve ne de memâlik-i Rûm'da Seyyid Cemaleddin ka'bında bir âlim görmedim. Genç yaşında bu derece kesret-i ilme malik olması taaccüp olunacak bir hâldir. Afganistan cehalet ve taassup yatağıdır, orada âlim az çıkar, fakat çıktığı vakitte de onun fevkinde âlim adam bulunmaz, işte nümunesi de bu Cenâb-ı Şeyh Seyyid Cemaleddin'dir. Bu ne sa'y ve ne gayret...

Bu sözlerinden sonra parmağını ağızlarına götürerek Cenâb-ı Cemaleddin hakkında izhâr-ı takdîrât etmiştir. Fakat ne faidesi var ki

Felek-i âvâre beher sevgendem mîdânî

Reşk mi âyedeneş zi-suhbet-i cân-perver-i mâ

fehvasınca Cemaleddin'in Darülfünun kürsüsünde hikmet-i tabi'iyeden takrir ettiği ders yüzünden beyne'l-ulemâ ihtilâf çıkararak mesele büyümüş ve sâmiîn miyanında bulunan Hoca Yunus Vehbi Efendi namında biri Şeyhülislâm Akşehirli Hasan Fehmi Efendi'ye Seyyid Cemaleddin aleyhinde şikâyetinde bulunmuş ve şeyhülislâm dahi Cemaleddin Efganî'nin nefyi için Sultan Abdülaziz'den irade istihsal ederek Mısır'a nefy ettirmiştir.

Seyyid Cemaleddin, Mısır'a nefy olunduktan sonra Hoca Tahsin Efendi, Süleyman Belhî hazretlerinin mutat ziyaretlerine devam ederek ilm-i hey'ete dair müdâvele-i efkârda bulunurdu. Mahallen yüksek bir mevkiye bulunan Şeyh Murâd el-Buhârî Dergâh-ı şerifinin "Eski Cami" de denilen metruk câmi'-i şerifini Hazret-i Şeyh ile birlikte gezerek buraya bir rasathane yapmak fikrindeydi, fakat her ne esbaba mebni ise muvaffak olamamıştır.

Seyyid Cemaleddin menfiyyen Mısır'a giderek oranın en büyük darülfünunu olan Câmiü'l-Ezher'de senelerce tedris-i ulûm ile iştigal ederek birçok şakirt yetiştirmiştir. Hidiv İsmail ve Tefvik Paşalar zamanında reis-i nuzzâr olan Riyaz Paşa tarafından kendisine bin kuruş maaş tahsis olunmuştur.

Mısır'da bulunduğu müddet zarfında elsinine-i ecnebiyye tahsil ederek ulûm-ı şarkîyye ve şer'îyye gibi fûn-ı garbiyyenin de sanki bir üstadı olmuştur. Zâlike fazlullâhi, yû'tihi men yeşâu. Vallâhu zü'l-fazli'l-azîm.

Mısır münevverânına telkin eylediği istikamet ve vatanperverlik mefkûresinden dolayı İngiliz hükûmetinin nazar-ı dikkatini celp etmiş ve Mısır'daki nüfuzunun tezelzülünden endişe eden hükûmet-i mezkûre tarafından Seyyid Cemaleddin'e Mısır'ı terk etmesi bir sûret-i nâzikânede ifham olunması üze-

Burhaneddin Belhî
(Burhaneddin Kılıç)

rine müşarünileyh oradan Paris'e azimet etmiştir.

Feylesof Cemaleddin'in Mısır'dan Paris'e geleceğini haber alan Fransız üdeba ve ulema ve feylesofları kendisini fekalâde bir ihtiram ile istikbal eylemişlerdir ve birbirleriyle müsabaka edercesine ilk gece kendilerinde misafir olmasını müşarünileyhten rica etmişlerdir.

Seyyid Cemaleddin hazretlerinin Paris'e gelişini Ağaoğlu Ahmed Bey (merhum) ehibbâ-yı kadîmesinden Seyyid Burhaneddin Belhî hazretlerine şu yolda nakil ve hikâye eylemiştir:

-Şeyh Cemaleddin hazretleri Paris'e geldikleri zaman ben oradaydım. Fransız feylesof ve mütefekkirinine katılarak müşarünileyhi istikbal ettim. Herkes Hazret-i Seyyid'in kendi hanesinde misafir etmek arzusundaydı, fakat müşarünileyh hazretleri hiçbirinin istirham ve tekliflerini kabul etmeyerek dediler ki:

- İcinizde Agayef namında bir zat var, ben onun hanesinde misafir olacağım.

Bunun üzerine fevkalâde memnun ve müftehir olaarak müşarünileyh hazretlerini ikametgâhıma götürdüm. Seyyid Cemaleddin'e hürmeten Fransız ekâbiri tarafından yiyecek ve içeceğe dair mütenevvi nüzûrât ve hedâyâ irsal ile mihmanperverliklerini izhar etmişlerdir. O seyyid-i büzürgvâr sayesinde ben dahi türlü şekilde mûna'im ve müstefid olmuştum. Ben gibi bir müslümanın, kâfiristanda kendi kaleminin kuvvetiyle geçindiğinden naşi müşarünileyh hazretleri bendenize âferin-hân olmuştur. Vatanım olan Dağıstan'da tahsil için Paris'e geldiğimde gazetelerde makale yazmaya kendimde cesaret göremezdim, çünkü muktedir Fransız muharrirlerine karşı henüz pek mübtedi bir hâldeydim. Bir gün Paris sokaklarında geçerken güzel yüzlü, sevimli bir dervişe rast geldim. Bana âdeta koşarcasına süratle ve gitmekte olan ahaliyi göstererek:

- Bunlar nereye gidiyor? dedi.

Ben de bu dervişin sözünü ve sualini vesile ederek "Derviş Diyor ki" serlevhasıyla dervişin sözlerini ve Frenkle konuşmasını parça parça yazarak ilk defa olmak üzere gazetelere gönderdim. Halk buna çok merak ederek şifahen ve tahriren benden istizahlar baş gösterdi. Bu ardi arası sual mektuplarına karşı dervişten aldığım cevap ve izahları yetiştirmeye mecbur oldum. İşte bu vesilede ile kalemime küşayış gelerek ciddi makaleler yazmaya başladım. Fransız matbuatında o zamanlar neşrolunan makalelerimi Seyyid Cemaleddin, Mısır'da gördüğü için Paris'e geldiği zaman beni şahsen tanımadığı hâlde isminin gıyaben aşinası olduğundan benim gibi âciz, kifayetsiz bir müslüman muharririne mahza bir kadirşinaslık eseri ve bir iltifât-ı mahsûs olmak üzere o kadar zevat içinde beni derhatır ederek taltifen bana misafir kalmışlardı...

Cenâb-ı Seyyid Cemaleddin Efganî, Avrupa'da bulunduğu zaman, Sultan Hamid'in âlem-i İslâm için bir nîmet-i mahz olan Seyyid Cemaleddin yüksek

fikirlerinden ve rey ve irşadından tenevvür ve istifade etmek üzere Sultan Hamid'in kendisinin çektiği telgraf ve hususî davet üzerine ikinci defa olarak İstanbul'a geldiği vakit Beşiktaş'ta Akaretler'de bir süknâ tahsis ve bir müddet sonra da Nişantaşı'nda Tophane müşiri Zeki Paşa'nın konağının yanında müceddeden kendine ayrı bir konak yaptırılarak burada ahir ömrüne dek ikamet etmişti.

Cuma günleri ıstabl-ı âmireden bir fayton kendilerine tahsis olduğundan bununla Kâğıthane'de bir gezinti yapmak maksadı olduğundan o esnada Hidiv Abbas Hilmi Paşa, Hazret-i Seyyid Cemaleddin'in elini öperek kendisine arz-ı ihtirâm ettiğinden hafiyeler bundan istifade ederek Sultan Hamid'e "Hükümet-i Abbâsiyye teşkil edecektir!" diye jurnal verdiklerinden o günden itibaren ikametgâhının etrafını hafiyelerle kuşattıklarından mahsur bir hâlde kimseyi merhum ile temasta bulunmaya müsaade etmemişlerdi.

Merhumun vefatında üç hamal ile cenazesini kaldırdılar, ah ne yazık!..

Revnakoğlu, 259:380'den buraya kadar olan kısmın Süleyman Belhî'den değil, oğlu Süleyman Celâleddin'den aktarılmış olduğunu ima için sayfa kenarına "Bu kısım kurşun kalemle oğlu Süleyman Celâleddin Bey tarafından sonradan ilâve edilmiştir" notunu düşer.

Bugün de Türk düşüncesinin aleyhinde ve lehinde cepheleştigi Efganî hakkında Revnakoğlu'nun fikirleri müsbettir. Mezarlıklar Müdürlüğüne Efganî hakkında şu yazıyı yazar: (259:382):

2 Mart 1964

Türk-Müslüman âleminin uyanmasına ve yükselmesine pek hararetle bir şekilde çalışan ve Sultan Aziz zamanında Efganî'den İstanbul'a gelip Darülfünun müdürü, *Târih-i Tekvîn* sahibi Hoca Tahsin Efendi'nin delâletiyle Darülfünun-ı Osmânî'ye hikmet-i tabiiyye müderrisi (İstanbul Üniversitesi profesörlüğüne) tayin edilen, aynı zamanda Meclis-i Kebîr-i Maârif azasından bulunan büyük Türk âlim, feylesof ve mücahidi Efganlı Şeyh Seyyid Cemaleddin Efendi'nin 1314 Şevvalinde (1895) vefat ederek Maçka Mezarlığı'na (eski Şeyhler Mezarlığı) gömüldüğünü ve merhumun hayranlarından Amerikalı Mister Çarls Kreyn tarafından 1926'da kabrinin yaptırıldığını ve yıllarca sonra da buradan Türkiye dışına kaldırıldığını şahsî tetkiklerim dolayısıyla biliyorum. Evvelce tesbit etmiş olduğum ve şimdi yerinde görülmemen manzum ve mensur iki kitabesi de bu münasebetle dosyamızda saklı bulunmaktadır.

Eski Türk Yurdu dergisinde Cemaleddin Efganî ile birlikte ilmî, edebî, içtimai yayınlar yapan değerli Türk şairi Mehmed Emin Bey'in vefatında yakın fikir arkadaşlarından Cemaleddin Efganî'nin yanına gömülmesini istemesi pek alâ mümkündür, fakat dilekçe sahibi Tâhir Karauğuz'un teklif ve müracaatından

başka elimizde ve önümüzde bu arzuyu kesinleştiren bir belgemiz ve bilgimiz yoktur. Rivayet şahsîdir, şifahîdir.

Bununla beraber kendisiyle görüşmek üzere dilekçede “Abdülhak Hamid Derneği” adresi olarak gösterilen Nişantaşı’nda Poyraz Sokağı’nda 40 numaralı apartmana gittim. Kendisinin bu apartmanın alt katında, 1 numaralı odada oturduğunu öğrendim, ayrıca dernek binası veya odası diye bir yer göremediğimden ve kendisini de bulup görüşemediğimden iki üç gün içerisinde müdürlüğümüze veya uzmanlığımıza lutfen müracaatta bulunmasını ailesinden rica ettim. Bugüne kadar gelen ve görüşen olmadığı için keyfiyeti arz ediyorum. Sayın riyaset makamına raporumla birlikte arz olunmasını reca eylerim.

*Tarihî Arşiv ve Kitabeler Uzmanı
Cemaleddin Server*

Not düşelim, Revnakoğlu’nun bahsettiği Efganî’nin vefatı için düşünülen manzum tarihler, 259:365-68’dedir.

Revnakoğlu, İstanbul’da medresenin ahir zamanlarında Avrupa’da tahsil görmüş, da Batı kültürüne aşina müderrislerle temas ediyordu, Hoca Mehmed Şevketî Efendi bunlardandı. Şevketî Efendi, medrese tahsilinden sonra Almanya’ya gidip psikoloji okumuş, İstanbul’a döndüğünde medrese dersleri verirken Hermann Ebbinghaus’dan tercüme ettiği *Muhtasar İlm-i Rûh* (İstanbul, 1917) adlı kitabı da Medresetü’l-Mütehassısîn’de okutulmuştu. *Sa’y ve Sermâye Mücâdelâtının Dinen Sûret-i Halli* adıyla neşrettiği eseriyle Anglikan kilisesine de cevap vermişti. Birçok talebesi arasında Ali Fuat Başgil de vardı. Revnakoğlu, 1937’de vefat eden bu hususî şahsiyetin ardından şunları yazar (185:133-144):

Hoca Mehmed Şevketî Efendi (Eşref Efendizâde), son devrin ilmiyesi içinde batı kültürüne vukufu, yeni fikirleri güzel bir Türkçe ile okuttuğu dersleri, takrirleri, bilhassa Anglikan kilisesine verdiği iknakâr cevapları, Almancadan yaptığı tercümeleri, muhtelif gazete ve mecmualarda çıkmış dinî, ictimaî makaleleri ve hüsn-i hâliyle hakikaten temeyyüz etmiş bir ilim ve fazilet adamıydı. Babası Eşref Efendi, huzur hocalarındandı.

İstanbul’da doğup büyümüşü ve hiç evlenmemişti, fakat bekârlığı hiçbir hâlden belli değildi. Gayetle kibar ve şık giyinirdi, sırtında daima uzun kollu kömürî cübbe bulunurdu, yoldan geçerken herkes kendisine saygı gösterirdi. Nezaket ve kibarlığı ile de herkesin sevgi ve hürmetini kazanmıştı. Hürriyetten önce Beyazıt dersiamlarından olduğundan Beyazıt Câmî’-i şerifinde ders okutuyordu. *İzhâr, Kâfiye*’den sonra *Molla Câmî*’ye gelmeden dersi bırakıp Almanya’ya gitti. Orada kaldığı müddetçe Almancayı elde etti. Bu dili kültür ve edebiyatı ile beraber iyi öğrenmişti. Ayrıca ruhiyat okudu. Almanya’da bulunduğu müddetçe başından sarığını çıkarmamıştı, bu hâliyle herkesten çok hürmet görmüştür.

İstanbul’a dönüşünden sonra Alman mütefekkirlerinden Ebbinghaus’un *Rûhiyât* kitabını kolay anlaşılacak, selis ve külfetsiz ifade ile dilimize çevirmişti. Bu güzel tercüme medreselerin ilgasına kadar Süleymaniye - Medresetü’l-Mütehassısîn’de kelâm, felsefe ve tasavvuf şubelerinde ders kitabı olarak talebeye okutuluyordu ve bizzat kendisi okutuyordu.

Velînimet-i irfânım İsmail Sâib Efendi hazretleri ve Mesnevîhân Esad Dede Efendi merhumlar gibi Hoca Şevketî Efendi de kedileri çok severdi, kırk elli kadar kedisi vardı, bunlara ayrı ayrı isim vermişti, her akşam eve gelirken kediler için aldığı ciğeri eve girmeden kapının önünde lokma lokma keser ve kendi eliyle birer yedirirdi. Buna alışmış olan kediler her akşam aynı saatte kapının önünde toplaşır, hocanın yolunu beklerlerdi. Mahalle halkı bundan dolayı Şevketî Efendi’ye “Kedici Hoca” adını takmışlardı.

Beyazıt Câmî’-i şerifinde ders okuttuğu sıralarda Ali Fuat Başgil talebe-i ulûmun giydiği yakalı cübbe ve başı sarıklı olarak hocanın derslerine muntazaman devam etmiş, ayrıca Medrese-i Süleymâniye’de Şevketî Efendi’den ruhiyat okumuştur. Ali Fuat Bey, Samsun’un Çarşamba kazasından olduğu için o zaman talebe arasında kendisine “Çarşambalı Fuat Efendi” de denilirdi. Başında mihrabiye, gösterişli sarığı ve temiz giyinişi ile talebe arkadaşları içinde dikkati celp ederdi.

Hoca Şevketî Efendi’den Süleymaniye Medrese-i Mütehassısîn’de ruhiyatını okuyan diğer zevattan bazıları:

Ahmed Hamdi Aksekili, Yusuf Ziya Yörükân (“Kutlu Bilgi” dergisinin sahibi), Kıvamüddin Burslan (Tatar, Diyanet İşleri eski müşavere heyeti azasındandır), Şehit Oral (Tatar, Konya Lisesi’nde felsefe muallimi idi, şimdi Diyanet İşleri yüksek kurulu azasındandır), Mahmud Bedri Yazır (Hatt-ı siyâkat mütehassısı, hattat), Doktor Hasan Fehmi Gökâl (Diyanet İşleri zat işleri müdürüydü, sonra müşavere heyeti azalığında bulundu), Ahmed Nuri Evren (Avukat, Sultan Ahmet Câmî’-i şerifi son kürsü şeyhi), Hafız Ali Rıza Sağman (Sultanselimli), Ali Rıza Eren (Dersiam, gezici vaiz, İstanbul Müftülüğü müfettişlerindendi), Hafız Ahmed Şükrü Eren (Ali Rıza Eren’in küçük kardeşidir. Diyanet İşleri müşavere heyeti azasındandı, şimdi Süleymaniye Kütüphanesi’nde tasnif heyetinde bulunuyorlar. Memleketin irfanına büyük liyakat ile ve tam bir sadakatle hizmet etmekte, kendisine müracaat edenleri ilminden, feyzinden ve irşadından pek semîhâne bir mürüvvetle mebzulen müstefit kılmaktadırlar. Muhataplarını daima mahcup eden nezaket ve kibarlığı ise eski İstanbul efendiliğini temsil etmektedir), Fuat Kıpçak (Eski hâkimlerdendir, Üsküdar’da oturuyor.)

Hoca Şevketî Efendi vefat gününe kadar doğup büyüdüğü baba ocağından ayrılmadı. Bu ev Çarşıkapısı’nda önce Esirpazarı dedikleri sonra Çilingirciler denilen, şimdi de Bileyciler ismi verilmiş olan yokuşu dar sokağın içinde ve